

Mira Kolar-Dimitrijević

UDK: 352.075.31(497.5Bjelovar)Blaževac, S.
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 14. 12. 2016
DOI: <http://doi.org/10.21857/yvjrdcn27y>

BJELOVARSKI GRADONAČELNIK SIMO BLAŽEVAC U RAZDOBLJU 1888. – 1913. GODINE

Sažetak

Simo Blaževac bio je gradonačelnik Bjelovara tijekom razdoblja 1888. – 1913. godine. Potekao je iz krajiške obitelji u novogradiškoj pukovnici, ali veći je dio života živio u Bjelovaru te je zajedno sa stanovništvom Bjelovara proživio metamorfozu pretvaranja iz vojničkoga pukovnijskog središta u središte jedne oveće samoupravne županije, multinacionalnog i multifunkcionalnog tipa. Iskoristio je vojničke obitelji privržene ovom kraju kao uže suradnike od povjerenja, no bio je otvoren i prema novim stanovnicima, koji su bili privučeni gospodarskim mogućnostima bjelovarskog područja i koji su sa sobom donosili i nove ideje i nova znanja iz srednje Europe. Zahvaljujući Blaževčevoj strogosti, sustavnosti i poštenju, Bjelovar je imao četvrt stoljeća mira da provede potrebne promjene i da se poslije 1895. prilagodi podređenosti Bjelovara Bjelovarsko-križevačkoj županiji. No nove građanske snage htjele su brži razvoj koji Blaževac nije mogao pratiti te je 1913. morao uzmaknuti i povući se u miran građanski život.

Ključne riječi: Simo Blaževac; Bjelovar; gradska uprava.

1. UVOD

24-godišnje načelnikovanje Sime Blaževca Bjelovarom bilo je najdulje u povijesti gradonačelnika sjeverne Hrvatske potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Ta činjenica izmaknula je pažnji povjesničara sve do najnovijih vremena, kada se Bjelovaru počela posvećivati ona pažnja koju taj grad na sjeveru Hrvatske zaslužuje. Danas se u obje monografije koje su objavljene 2012. godine doba gradonačelnika Sime Blaževca nazvalo „Blaževčevo doba“, i to mislim s punim opravdanjem.

Za vrijeme gradskog načelnika Blaževca Bjelovar je izrastao iz osrednjeg krajiškog mjesta u koje se odlazilo na službovanje po kazni u moderan upravni, prosvjetni i gospodarski centar velike županije. Bio je to proces koji se može pratiti od druge polovice 18. stoljeća. Bjelovar je tijekom razdoblja 1764. – 1872. bio vojni centar dviju krajiških pukovnija, 1873. godine proglašen je slobodnim i kraljevskim gradom, a 1886. – 1918. bio je središte Bjelovarsko-križevačke županije.

Simo Blaževac bio je gradonačelnik Bjelovara 1888. – 1913. godine, a ako se uzme u obzir da je došao u Bjelovar 1878., nakon sudjelovanja u ratu u Bosni i Hercegovini, i da je deset godina radio u gradskoj upravi prije nego što je izabran za gradonačelnika, možemo reći da je bio pravi Bjelovarčanin koji je poznao svakog čovjeka u gradu, ali da je bio i primjeren krajišnik izrastao u školskom sustavu Vojne krajine.

Bjelovar se počeo izgrađivati po nalogu carice Marije Terezije 1756. godine da bi 23. veljače 1771. bio proglašen gradskom općinom s posebnim povlasticama, odnosno da bi, nakon što je 15. listopada 1775. izgrađena crkva, postao sjedište Varaždinskoga generalata. Radi ispunjavanja svojih funkcija, Bjelovar je imao i potrebne obrtničke radnje i manufakture, a dakako i škole, te je u njemu već 1765. otvorena geometrička škola, koja se 1824. pretvara u matematičku školu, školujući vojne kadrove potrebne za velike vodograđevne radove u području županije. Razvojanje Varaždinskoga generalata koji je bio sastavljen od Križevačke i Đurđevačke pukovnije bilo je provedeno 8. rujna 1873., a Zakonom Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 5. kolovoza 1874. na prijedlog bana Ivana Mažuranića Bjelovar je uvršten u red kraljevskih slobodnih gradova s magistratom, zastupstvom i gradonačelnikom. U zakonskim izmjenama o strukturi županija u Hrvatskoj mijenja se teritorij Bjelovarske županije, ali uvijek nabolje, jer Bjelovarska županija postaje sve veća i veća, da bi joj konačno 1886. bila pripojena i Križevačka županija te je sve do kraja Prvoga svjetskog rata djelovala kao vrlo velika Bjelovarsko-križevačka županija.¹ U prijelaznom razdoblju iz vojnog sustava u građanski poslije Ivana Trnskog (1871. – 1872.) (Medar, 1990., str. 175-182) dolaze na mjesto velikog župana Robert pl. Oršić (1872. – 1878.) i Lazar Davidović (1878. – 1884.). Ban Khuen Héderváry imenovao je 1884. velikim županom Budislava pl. Budisavljevića Prijedorskog (1884. – 1889.)² da bi nakon toga imenovao velikim županom Radoslava pl. Rubido-Zichija (1889. – 1893.)³, dr. Milutina Kukuljevića Sakcinskog (1893. – 1904.)⁴,

¹ Zakonom o ustroju političke uprave od 15. studenog 1874. osnovana je Bjelovarska županija s Bjelovarskom i Kriškom podžupanijom. Bilo je to područje kako ga je osmislio Ivan Mažuranić. Kasnije se Bjelovarska županija širi na zapad uzimajući sve više područja od Križevačke i Varaždinske županije. Zakonom o ustroju županija i uređenju uprave u županijama i kotarevima od 5. veljače 1885. stvorena je velika županija sastavljena od kotara Bjelovara, Đurđevca, Koprivnice, Grubišnog Polja, Garešnice, Čazme, Križevaca i Kutine, odnosno imala je 878.131 jutro, od čega je bilo 288.455 jutara šuma. I Grad Bjelovar bio je vrlo bogat, osobito kada su mu segregacijom pripali veliki kompleksi šuma.

² Budislav Budisavljević Prijedorski (BIOGRAFIJA).

³ Radoslav Rubico Zichy umro je u Grazu 24. siječnja 1910. u dobi od 63 godine. Bio je počasni građanin Bjelovara i Varaždina.

⁴ Milutin pl. Kukuljević Sakcinki (31. VII. 1849. – Zagreb, 17. VII. 1910.) bio je u razdoblju 30. X. 1893. – 1904. veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije.

Teodora Georgijevića (1904. – 1910.)⁵, Đuru Dedovića (1910. – 1914.)⁶ te dr. Teodora Bošnjaka (1914.)⁷. Bjelovarsko područje bilo je izuzetno vezano uz vojničku i krajišku tradiciju koja se karakteristika zadržala i poslije ukinuća Vojne granice.

Banovanje Ivana Mažuranića 1873. – 1880. nije završilo sretno. Iako je izradio sve zakone koje je mogao prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, nezadovoljstvo gospodarskom i financijskom dominacijom Mađara otežavalo je rad političara u zemlji, što je dolazilo do izražaja i u radu Hrvatskog sabora, jer su se favorizirale određene grupe. Nakon tri burne godine banovanja Ladislava Pejačevića (1880. – 1883.) i komesarijata generala Ramberga za bana je postavljen Karoly Khuen-Héderváry, nuštarski i aradski veleposjednik, koji je manipulirao mjestom svoga rođenja kako bi mogao zauzeti položaj domoroca.⁸ Taj ban uspio je tijekom razdoblja 1883. – 1903. godine banovati Hrvatskom iskoristivši uspješno suradnju razvojačenih vojnih lica i članova njihovih obitelji koje mu je ostavila razvojačena vojna krajina da ih zbrine. Bili su to izvrsni činovnici koji su savjesno ispunjavali sve naredbe banske vlade, pa je osigurano i provođenje mnogih zakona koje je izradio Ivan Mažuranić, dok je neke prilagodio svojim potrebama i zamislima. Khuen je bio vješt državnik. On je na čelo gradova postavljao najbolje ljude do kojih je mogao doći i to je bio razlog zašto je Khuenov sistem tako dugo funkcionirao.

Katastrofalni potres 9. studenoga 1880. osjetio se i u Bjelovaru. U Bjelovaru su se morale obnoviti mnoge zgrade, pa i crkva sv. Terezije Avilske, a poslove na popravcima dobivali su najbolji kipari i slikari, koji su dolazili i iz Zagreba, iako je put do Bjelovara bio dug i tegoban (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 254)⁹. Mnogo su tome pridonijeli i nastavnici u Bjelovaru.

No tek što je završeno obnavljanje grada nakon potresa, došlo je 1886. do nove reforme, kada je car Franjo Josip I. 5. veljače 1886. donio *Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih* prema kojem se osniva Županija bjelovarsko-kri-

⁵ Teodor Georgijević bio je sedam godina veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije. Od 1893. bio je županijski tajnik, 1900. je, kada je bio i iločki zastupnik, postavljen za podžupana, a od 24. lipnja 1904. veliki je župan. Umro je u Zagrebu, a pokopan je u Velikom Grđevcu. Žena mu je bila Lela Kritovac.

⁶ Gjuro Dedović (Jasenovac, 1855. – Zagreb, siječanj 1914.). Bio je zavičajan u Novskoj, gdje je i biran za narodnog zastupnika do 1906., a od 1887. član je ugarsko-hrvatskog parlamenta. Bio je i veliki župan Modruško-riječke županije.

⁷ Kao pravoslavac morao je nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata napustiti položaj velikog župana, da bi se kasnije javio kao stručnjak na polju mlinarstva.

⁸ Po Nagodbi ban je mogao biti samo osoba rođena u Hrvatskoj, ali isto se tražilo i kad je biran predsjednik ugarske vlade. Prema istraživanju Ive Perić, ban je rođen u Nuštru 23. svibnja 1849., ali su u informativnoj literaturi kao mjesta rođenja iskazivana Gräfenburg i Freudenthal s posjedom Héderváry kod Györa, što mu je omogućilo izbor za velikog župana u Györu 1881. godine, te je imao dvojno prezime, ali slavonsko i mađarsko državljanstvo (Perić, 2000., str. 235).

⁹ Petrić, Holjevac, Karaula, 2013., str. 254.

ževačka sa sjedištem u Bjelovaru s gradovima Bjelovar, Križevci i Tvrđa Ivanić koja je uključila dotadašnju podžupaniju bjelovarsku, križku, križevačku te se prvi put spominje da županiji pripada i grad Koprivnica, a Kotaru Križ pripojene su općine Kutine i Popovača, čime se južna granica Bjelovarsko-križevačke županije pomiče na rijeku Ilovu, odnosno Lonju. Županija je imala sedam kotara: Bjelovar, Đurđevac, Koprivnica, Grubišno Polje, Garešnica, Križ, Križevce, s površinom 5.048 km², na kojem je području 1886. godine živjelo 219.539 stanovnika (Slukan-Altić, 2008., str. 18-19). Bilo je to veliko područje koje je raspolagalo s mnogo materijalnih dobara, ali i s brojnim ljudima, koji su – zahvaljujući krajiškom sustavu školstva – uglavnom bili pismeni, za razliku od provincijala, gdje je postotak nepismenih bio mnogo veći.

Ban Khuen Héderváry (1883. – 1903.) koristio je najbolji stručni kadar za organizaciju svojeg sustava vladanja. Taj sistem nije bio primijenjen u to vrijeme samo u Bjelovaru. Navodim kao primjere Josipa Vargovića (Vargović, 1946., str. 52-56) u Koprivnici, zagrebačkog gradonačelnika dr. Adolfa Mošinskog (1892. – 1904.), koji s gradskim senatorom Gjurom Deželićem gradi u Zagrebu kanalizaciju, vodovod i tramvaj, te odličnog kotarskog načelnika u Đurđevcu Milana Brezinščaka. To je i vrijeme požeškog gradonačelnika Cirakija, koji je bio gradonačelnik 23 godine. Taj sistem s kvalitetnim gradonačelnicima bio je gotovo svugdje primijenjen, ali Blaževčevo gradonačelnikovanje od 24 godine nije nitko dostigao. No bilo je i drugih pomagača gradskim i kotarskim načelnicima. Milan Smrekar, dugogodišnji činovnik Zemaljske vlade, objavljuje 1904. *Priručnik za upravnu službu* koji je sadržavao sve propise i upute i kojim se svaki gradski i kotarski upravnik svakodnevno koristio. Bilo je važno i zbog ugleda i zbog učestale kontrole viših vlasti dobro raditi i tako zaslužiti mirovinu. Bjelovar je bio u osobitoj milosti bana Khuena, koji je na primjeru Bjelovara želio potvrditi uspješnost svoje vladavine dokazujući mogućnost brzog reformiranja nekoć čisto vojničkoga grada u građansko trgovačko i industrijsko središte. Da bi se to postiglo, trebalo je stvoriti uvjete i integrirati raspuštene vojne osobe u građanski život bilo kao gradske, kotarske ili županijske činovnike, činovnike u upravi, prosvjeti i zdravstvu i drugim postojećim ili novootvorenim institucijama, a nekima dati i mogućnost ulaska u kapitalističku klasu te sve to umrežiti u hijerarhijski sistem koji će dobro funkcionirati. Iako je taj proces bio težak, Bjelovar je mogao velike vojne objekte iskoristiti tijekom restrukturiranja, pa je tako lakše predstavljao nove institucije.

Simo Blaževac rođen je u obitelji krajišnika katoličke vjere u Donjoj Bebrini kraj Broda, a školovao se na vojnoj školi u Bjelovaru, koja je školovala krajišnike odane do smrti caru i Monarhiji. Izuzev djetinjstva i vojevanja, Simo Blaževac proveo je čitav život u Bjelovaru kao pravi „belovarčanin“, odnosno – kako se počelo pisati – zahvaljujući Milanu Rojcu „Bjelovarčanin“ (Rojc, 2011., str. 287).

Kada je došao na položaj gradonačelnika, Monarhija je još uvijek bila u finansijskoj krizi, a zbog ukidanja Vojne krajine, došlo je do znatnih demografskih pro-

mjena jer su mnogi časnici sa svojim obiteljima napustili Bjelovar, a grad se otvorio useljenicima iz svih dijelova Hrvatske i Monarhije koji su – privučeni različitim mogućnostima razvoja grada – donijeli nove poslove, nova iskustva, a i kapital iz srednje Europe. No mnoge vojne obitelji ostale su u Bjelovaru. Ostajali su oni koji su zavoljeli taj grad koji je svakako osloncem na bogatu okolinu bio jeftiniji od skupih austrijskih gradova. Osim toga mnogi su vjerovali da Bjelovar ima budućnost na temeljima koje je zacrtao veliki župan Budimir pl. Budisavljević do 1888. godine.¹⁰ Iako to nigdje nije izrekao, i ban Khuen-Héderváry pomagao je grad na razne načine kako bi bio primjer uspješnog razvojačenja i pretvaranja krajiškog komuniteta i središta pukovnije u multifunkcionalno središte velike Bjelovarsko-križevačke županije. Pri odlasku s mjesta velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije Budisavljević je preporučio banu da se osloni na Simu Blaževca, kao vjernog carskog časnika, ali i staloženog i mudrog čovjeka koji voli Bjelovar, te da ga podrži u izboru za gradskog načelnika. Blaževac je bio izabran 1888. i to je bio dobar izbor. Četvrt stoljeća na čelu jednoga grada u razvoju i izgled grada prije Blaževca i poslije njega opravdava ovaj zaključak.

2. PRETVARANJE KRAJIŠKOGA PUKOVNIJSKOG SREDIŠTA U ŽUPANIJSKO MULTIFUNKCIONALNO SREDIŠTE

Kako je Simi Blaževcu uspjelo postići tako dobar uspjeh na mjestu gradonačelnika? Dobrim odlukama, dobrim ophođenjem s raznim društvenim slojevima i slušanjem narodnih potreba, a osobito racionalnim i štedljivim poslovanjem te dobrim odnosima sa Zemaljskom vladom i upravom županije. Zahvaljujući takvom načinu rada, Blaževac je Bjelovaru osigurao stabilnost, odnosno klimu koja je privlačila kapital akumuliran na širem području ili donesen iz Mađarske od Židova, koji su u Bjelovaru našli sigurnost za svoja ulaganja. Već 23. veljače 1877. osnovana je u Bjelovaru Židovska vjeroispovijedna općina kojoj je na čelu od osnutka do smrti 1902. stao knjižar i tiskar Jakob Fleischmann (Medar, 2007., str. 164). On je nekoliko godina bio i gradski zastupnik, a njegovim zalaganjem sagrađen je u Bjelovaru 1882. i prvi židovski hram, na čijem mjestu je 1913. – 1917. sagrađena nova sinagoga u stilu južnonjemačke moderne, koja je danas prenamijenjena u Narodno kazalište. Iako su Židovi bili prvenstveno trgovci, ipak je važan i njihov prilog industrijalizaciji

¹⁰ Bude Budisavljević Prijedorski (Bjelopolja kraj Korenice, 29. VIII. 1843. – Zagreb, 9. I. 1919.) bio je krajiški časnik te veliki župan u Požegi, Bjelovaru, Gospiću i Zagrebu. Bavio se i književnošću te je ostavio vrijedne zabilješke u knjizi *Iz mojih uspomena* (Zagreb, 1918.) koje je objavio u cijelosti Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru u redakciji dr. Željka Karaule. Za svoj rad u Bjelovaru bio je nagrađen viteškim redom Lepolda. Budisavljević je od samog početka nastanka Bjelovarske županije pratio njezin rad, te je već 1871. bio privremeni veliki bilježnik (Karaula, 2009., str. 171, bilj. 33).

Bjelovara, a bez njih se ne bi razvila ni vrlo jaka izdavačka aktivnost Bjelovara, koji je imao dva lista, *Nezavisnost* od 1906. i *Bjelovarsko-križevački vjesnik* od 1890. godine. Preko tih listova razvijale su se misli o gospodarskim mogućnostima Bjelovara, a uvijek se našlo i vrlo sposobnih ljudi koji su ostvarili i veće projekte preko dioničkih društava posežući za ujedinjavanjem kapitala te osnivanjem trgovačkih i industrijskih poduzeća. Krajem Blaževčeva upravljanja gradom Bjelovar je imao sve što imaju i gradovi slične veličine u susjednoj Mađarskoj i Austriji. Svojim vezama posebnu je podršku davao osnivanju industrijskih pogona, te je posredovao kod davanja dozvola za otvaranja tvornica, što je ponekad mađarsko ministarstvo zavljučilo godinama, pa je nekoliko prehrambenih tvornica, a i drvna, imalo izvozni karakter. Kako bi gradu osigurao lakšu trgovinu, podržavao je izgradnju cesta, a još više pruga, te je Bjelovar, koji je do 1894. bio grad bez željezničkog priključka, izgradio uz pomoć židovskog kapitala i općina željezničku prugu kojom je bio povezan s Križevcima, odnosno Zagrebom i Budimpeštom, ali i Viroviticom i Osijekom, a gradila se i pruga prema istoku kao dio zamišljene pruge koja je trebala ići do Vukovara i koja je trebala spajati Varaždin s Vukovarom. Grad je zapravo u Blaževčevo vrijeme postao prometno središte zamišljene željezničke mreže.

Mogućnosti zaposlenja u gospodarskim i izvangospodarskim djelatnostima privuklo je i radnu snagu sa šireg područja, pa i dosta stranaca, a gradske financije ojačale su kroz poreze i prireze. U tome su osobitu ulogu imali glasoviti bjelovarski sajmovi koje je Blaževac uspio tvrdoglavošću zadržavati u centru grada sve do 1913. godine. Kako je Blaževac gospodario i kakav je bio tempo tog razvoja, može se pratiti iz godine u godinu u tisku i u zapisnicima gradskog zastupstva, a vrtoglavi razvoj grada u odnosu na Koprivnicu i Križevce privukao mi je pažnju, te sam uočila vezanost povoljnog razvoja s Blaževčevim gradonačelnikovanjem (Kolar, 2007., str. 31-53).

Dakako da je i Bjelovar bio izložen kojekakvim silnicama koje su taj razvoj obogatile iznenadnim promjenama. I u Bjelovaru je mir bio sam prividan, a ispod površine buktale su žestoke strasti vezane uz politički, nacionalni i socijalni život. Politički život poslije razvojačenja poprimao je vrlo vehementne oblike, koji su često rezultirali velikim raspravama i koje je trebalo rješavati uz pomoć pametnih ljudi, a Blaževac je uvijek bio u stanju saslušati ih, iako im često i nije bio prijatelj, jer je po svojem odgoju Blaževac bio carski čovjek, naviknut na poslušnost, očekujući da ga Zemaljska vlada u Zagrebu nagrađuje za njegov način vladanja. No tako je bilo samo do 1895. godine. Tada je, po Zakonu o gradovima, Bjelovar izgubio samoupravni status kraljevskoga grada i postao je grad čije zaključke odobrava veliki župan, odnosno županijska skupština, koja je bila sastavljena od županijskih činovnika, bogatih stanovnika županije, ali i određenog broja biranih zastupnika koje je biralo samo 2 % stanovništva. Blaževac se odlično slagao s većinom velikih župana, a osobito je

volio one koji su i sami bili časnici kao što su bili Budisavljević, Zichi i Kukuljević. Blaževac je znao iskoristiti naslijeđe vojnog komuniteta.

U Blaževčevu djelovanju treba razlikovati prvi period 1873. – 1895. godine, drugi 1895. – 1903. i treći 1903. – 1913. godine. U prvom je grad banov miljenac, u drugom traži svoje mjesto između Virovitičke i Varaždinske županije kao središte Bjelovarsko-križevačke županije, a u trećem sve više prevladavaju građanski slojevi na čelu s Milanom Rojcem i nastavnicima bjelovarskih škola. Blaževac je uspješno odolijevao zamkama novog vremena i nove politike i borio se do kraja za svoj načelnički položaj ističući ulogu Bjelovara kao još uvijek vojničkoga grada. No suočen s agresivnošću novoga građanskog društva, koje traži brži razvitak na svim poljima i koje ima nova shvaćanja o životu nakon četvrt stoljeća, čovjek koji je pomogao na tihi način stvaranju modernoga grada u uvjetima kada je Hrvatsko-ugarska nagodba kočila razvoj Hrvatske na polju gospodarstva morao se povući iz vlasti. No nema nikakvog spora da vrijeme njegova načelnikovanja možemo zvati „Blaževčevim dobom“, a njega navesti kao znamenitu figuru bjelovarske povijesti.

Smatrajući da je povijest gradova izvanredno važan dio povijesti Hrvatske, bez koje ne možemo izraditi ni sintezu opće povijesti Hrvatske, uočila sam Simu Blaževca već prije dvadesetak godina kao osobu koja ne bi smjela biti zaboravljena, te sam na temelju tiska napisala 1910. godine sa svojom kćerkom Elizabetom Wagner rad o Simi Blaževcu i uputila ga 30. lipnja 1910. ravnatelju Muzeja grada Bjelovara mr. Mladenu Medaru za tiskanje u *Bjelovarskom zborniku*. Međutim upravo u to vrijeme taj je časopis prestao izlaziti, pa je tako i taj rad dugo stajao u Muzeju grada Bjelovara. Njime su se koristili dr. Hrvoje Petrić i dr. Željko Karaula prilikom pisanja svojih povijesti Bjelovara nazvavši s pravom vrijeme Blaževčeva upravljanja gradom „Blaževčevo doba“ (Karaula, 2012., str. 85-129; Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 261). Prilikom priređivanja rada za znanstveni skup o velikanima Bjelovara uvažila sam neke spoznaje tih istraživača te sam ih ugradila u ovaj rad o Simi Blaževcu.

Simo Blaževac dolazi za gradonačelnika u Bjelovar u godini kada je već izvršena integracija Bjelovarske i Križevačke županije i Bjelovar je trebao postati gravitaciono središte tog velikog prostora. Bjelovar je morao stvoriti uvjete za takav rad. Blaževac je dobro poznao grad i njegove ljude, te je to iskoristio u svojem upravljanju gradom, oslanjajući se dobrim dijelom na bivše vojne časnike, koji su morali naći svoje novo mjesto u svijetu liberalnog kapitalizma. Mnogi od ovih časnika, školovani na vojnim školama, raspolagali su znanjem koje je bilo iskoristivije od znanja koje su stjecali veleposjednički sinovi studirajući pravo ili humanističke nauke, te su bili iskoristiviji u regulacionim radovima, u trgovini i saobraćaju.

Blaževac dolazi na mjesto gradskog načelnika poslije bivšeg zapovjednika Đurđevačke pukovnije Andrije Radanovića te je vojnički duh još uvijek jako prisutan u gradskoj upravi. Bjelovar je u to vrijeme imao manje stanovnika od Koprivnice, koja je iskoristila prolazak željezničke pruge od Mađarske prema Zagrebu 1870., odnosno prema moru 1873., jačajući svoje gospodarske potencijale grada na granici provincijala i Vojne krajine.

Bjelovar se dakle našao pred velikim izazovima. Veliki župan Budimir pl. Budisavljević Prijedorski već je u dobroj mjeri pripremio teren za sjedinjenje Bjelovarske županije sa slabom Križevačkom županijom usprkos žestokom otporu izvjesnog dijela križevačkih domoljuba (Kolar-Dimitrijević, 2015., referat o Markoviću). Budisavljević je isposlovao kod Zemaljske vlade da Bjelovar i dalje bude mjesto s jakom vojničkom posadom, pa se 1882. počela graditi nova vojarna, koja je omogućila da Bjelovar i dalje zadrži status vojnoga grada, odnosno da vojni karakter grada i dalje bude garant sigurnog i mirnog političkog razvitka na tom području. Dolazak cara Franje Josipa I. u Bjelovar na vojne vježbe 1888. godine posljedica je naglašavanja vojnog karaktera Bjelovara usprkos ukidanju Vojne krajine.

Bjelovar nema do 1894. nijednu željezničku prugu, a i cesta prema Daruvaru počela se graditi tek 1879. godine. Stoga je izgradnja pruga bila za Bjelovar od životnog značenja u vremenu modernizacije, i izgradnja željezničke mreže kroz novu veliku županiju trebala je gospodarski ojačati Bjelovar i omogućiti mu da postane vodeće upravno, kulturno, prosvjetno, ali i gospodarsko središte šireg područja. Za izgradnju pruga bili su osobito zainteresirani Židovi koji se nisu mogli baviti ni trgovinom ni industrijom, tj. uklapanjem u širi mađarski prostor. Upravo oni potiču i sufinanciraju izgradnju lokalnih pruga u vremenu od 1893. pa do Prvoga svjetskog rata, podržavajući rad i jačanje Stranke prava koja je isticala ojačanje domaćeg gospodarstva kao svoj primarni cilj. Od 1894. Bjelovar ima vezu sa Zagrebom i Koprivnicom preko Križevaca, a od 1900. i željezničku vezu s Kloštrom Podravskim, odnosno Viroviticom i Barčom, da bi 1912. bila puštena u promet i pruga Bjelovar – Garešnica.

Imajući kao uzor velikog župana Budimira pl. Budisavljevića Prijedorskog, s kojim je prijateljevaio dok je ovaj 1880. – 1889. bio veliki župan u Bjelovaru, Blaževac je slijedio isti način vladanja i upravljanja ističući se brigom za grad i njegove građane, odnosno ne ističući ni vjeru ni nacionalnost kao uvjet napredovanja. Odlično je surađivao i s nasljednikom Budisavljevića Rubidom Zichyjem, a nešto slabije s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim prepuštajući ovom suzbijanje istupa opozicije koja je tražila da se vlasti točno pridržavaju Hrvatsko-ugarske nagodbe te smatrajući da bi je trebalo i mijenjati radi jačanja suverenosti Hrvatske u odnosu na Mađarsku. Sam Blaževac nije se nikada sporio ni s pravašima, ni s Nezavisnim narodnjacima, ni s naprednjacima, a osobito ne sa Židovima koji su se naselili u gradu u većem broju donoseći ne samo ideje već i kapital koji je omogućio gospodarsko jačanje Bjelovara.

Rado se koristio njihovim sposobnostima za korist grada, a još više njihovim idejama, pa je radi trgovačke koristi bio protivan iseljenju sajmišta iz centra grada, jer se time gubila važnost grada kao značajnog trgovišta i znamenitog sajmišta s gostionicama i trgovinama oko njega (Kolar-Dimitrijević, 2007., str. 40). Sajmište je preseljeno nakon višekratnog inzistiranja Zemaljske vlade i tek 1913., kada je Blaževac odstupio. Odlikovao se dakle posebnom vojničkom tvrdoglavošću i upornošću, kojom se koristio i kod izvođenja brojnih komunalnih akcija, osobito kanalizacije i vodovoda.

Osim toga Blaževac je podržavao intenzivnu gradnju javnih zgrada koja na jedan način poništava tvrdnju povjesničara da je ban Khuen-Héderváry davao dozvole samo za gradnju u Zagrebu uz zanemarivanje provincije. Ban Khuen bio je mnogo bolji ban nego što se o tome piše. U Bjelovaru je u razdoblju 1888. – 1901. izgrađeno 137 novih, a dograđeno 117 starih zgrada. Podignuta je 1889. lijepa zgrada Bjelovarske štedionice, 1892. i zgrada Križevačke imovne općine, a 1894. zgrada Kotarskog i Županijskog suda (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 262). Popravlja se stara, a onda gradi i nova Djevojačka škola jer su žene u Bjelovaru kao supruge uglednika imale dosta važnu ulogu u društvenim manifestacijama preko Gospojinskog društva i humanitarnih društava.

Druga Blaževčeva osobina jest podržavanje industrije i proizvodnih pogona kao glavnih magneta za privlačenje novog stanovništva u grad radi sigurne zarade. Pomaže rad Prvog hrvatskog dioničarskog društva za promet i preradu sirovina koje već 1891. na velikoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu dobiva kolajnu za izradu kvalitetnog pšeničnog brašna, a već 1894. gradi se zgrada novog paromlina velikog kapaciteta i izvozne funkcije. No još 1864., dakle istovremeno s gradnjom paromlina u Zagrebu, veliki posjednik Makso Rosenberg podigao je u Bjelovaru mali paromlin, koji je zadovoljavao potrebe stanovništva, a povoljan rad mlinarstva potiče velik broj poduzetnika na gradnju mlinova u bjelovarskoj regiji. Naime željelo se postići da Bjelovar postane mlinarsko središte šire regije, pa je i željeznički spoj do Križevaca dobrim dijelom potaknut radi postizanja tog cilja. Te je godine donesena i prva regulacijska osnova grada, koja je konačno prihvaćena 15. ožujka 1897. (Slukan-Altić, 2003., str. 70).

Porast stanovništva, priljev novog kapitala, domaćeg i stranog, te razvoj trgovine i prometa omogućili su uravnotežene gradske proračune. Blaževac često intervenira kod bana radi dobivanja određenih gospodarskih koncesija i dozvola. Koristi sklonost bana Khuena te ga 1891. prilikom posjeta moli da pomogne odobrenje novih investicija, među kojima je izgradnja nove vojarne zauzimala istaknuto mjesto.

Blaževac nije nikada isticao, oponašajući Budisavljevića, svoju vjersku pripadnost te je Bjelovar i bio multietnički grad koji je zahvaljujući brojnim pridošlicama raznih vjera i nacionalnosti postao i multifunkcionalan grad. Prema popisu stanovništva 1880. godine, u Bjelovaru je tada živjelo na 3.172 stanovnika, od čega je bilo

65,94% Hrvata, 14,40% Srba, 5,48% Nijemaca, 5,32% Čeha, 3,61% Slovenaca, 3,05% Židova, 2,49% Mađara i nešto drugih (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 262). Izne-
nađuje relativno velik broj Židova u gradu. Pismenost je, zahvaljujući obaveznom
školovanju, bila dobra, pa su na dobru prođu nailazile lokalne novine, koje su po-
taknule i intenzivniji politički život u vrijeme Sime Blaževca. No veći dio intelek-
tualne elite Bjelovara, osobito onih slobodnih zanimanja, 1881. godine priklonio se
pravaštvu i posjednik u Bulincu Josip Singer podržava Stranku prava, koja uspješ-
no djeluje zahvaljujući ekonomskom programu. No nakon preseljenja vođe lokalne
stranke prava dr. Ivana Ružića u Zagreb pravaši slabe. Vjerojatno je na buđenje po-
litičkog života utjecao i narodnjak Ivan Mažuranić, koji zastupa u Saboru Bjelovar
1871. – 1881. godine. Od 1881. Bjelovar u Saboru zastupa nezavisni i vrlo popularni
zastupnik Franjo Arnold, koji se zalagao za jeftino školstvo.

Upravljanje gradom Blaževcu je olakšao dugogodišnji boravak u gradu i rad u
uredu koji je otpremao i zapremao spise te je poznao sve viđenije građane, ali i
njihove probleme. Gradsko zastupstvo od 16 zastupnika jednoglasno glasa za Bla-
ževca. Komplikacije počinju kada se broj zastupnika povećava na 25, odnosno kada
slob. i kr. grad Bjelovar po Zakonu o gradovima iz 1895. potpada pod županiju, pa
su se županijski zastupnici birani na osnovi imovnog cenzusa sve više miješali u
politiku grada. Broj gradskih zastupnika po Statutu grada Bjelovara uvećan je na 18
članova, te se svake treće godine biralo polovicu članova, čime nakon izbora polovi-
ca gradskih zastupnika s prijašnjim mandatima nije odgovarala svojim najnovijim
glasačima, što dovodi do jačanja opozicije, odnosno utjecaja dr. Milana Rojca s liste
Hrvatsko-srpske koalicije na početku 20. stoljeća. On je 1879. otvorio odvjetničku
kancelariju u Bjelovaru, te vodi opoziciju pišući protiv Mađara i Nijemaca. Iako je
propao 1884. godine na izborima za gradskog zastupnika Bjelovara, uskoro se ak-
tivirao preko županijske skupštine, odnosno preko Sabora, gdje postaje jedan od
vođa Hrvatsko-srpske koalicije, pa onda 1906. biva biran i za gradskog zastupnika u
Bjelovaru (Rojc, 2011., str. 14, 16).

Blaževac uspješno izbjegava političke sukobe sa strankama. Iako ga se deklarira
kao mađarona, on u mnogo slučajeva pokazuje simpatije za narodne interese. Vrhun-
ac svojeg načelnikovanja Blaževac postiže oko 1901., kada grad Bjelovar zastupa
u Saboru Milan Kulmer i kada se osnivaju brojne novčarske institucije u gradu i
županiji (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 266).

No 20. stoljeće donosi velike izmjene. Politički i stranački život postaje ne-
vjerojatno kompliciran i gotovo kaotičan, te se već vremesni Blaževac nije do-
bro snalazio u novim političkim zavrzlamama i stranačkim igrama. Križevčani
i Koprivničani nisu s oduševljenjem gledali na jačanje Bjelovara, pa opozicija u
tim gradovima jača, a brojnost novina i stranaka ne pridonosi jačanju sloge. Simo
Blaževac pokušava još više ojačati razlike između Bjelovara i okoline. Budući da

je središte i Đurđevačke i Križevačke imovne općine bilo smješteno u Bjelovaru, on se koristi sredstvima te najjače financijske institucije za jačanje Bjelovara. Uz pomoć imovnih općina u dva rasadnika kraj Bjelovara uzgaja sadnice za šume i voćnjake, od čega su imali korist i bivši krajišnici, ali je, zahvaljujući sljedbeniku šumara Josipa Ettingera vrtlaru Josipu Zegeru, zazelenio i Bjelovar, u kojem su iz rasadnika uz školu zasađeni 1889. drvoreni kestenova i dudova u gradu. Grad postaje sve ljepši i sve privlačniji dokazujući svoju ulogu središte velike i relativno bogate Bjelovarsko-križevačke županije. Obilato koristi sajmovne pristojbe za snaženje grada, pa su u gradu 1906. radile 52 krčme i gostionice i to je bio vjerojatno razlog zašto se gradsko zastupstvo godinama odupiralo preseljenju sajma izvan gradskog središta (Medar, 1999.; Blažeković, 1985., str. 26).

Gradom sve više vlada „oligarhija“, kako su je nazvali autori *Povijesti Bjelovara* podijelivši je u političku, financijsku i gospodarsku skupinu (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 265). Iako sve glasnije, te su skupine bile izložene čestim promjenama vezanima uz političko stanje u državi i ideologije koje su dolazile od jačanja Srbije na istoku, ali i uslijed promjena u odnosima Beč – Budimpešta – Berlin. Sve je to jako otežalo rad Blaževca, koji je bio naučen na ranije manje-više mirno i šutljivo upravljanje gradom. Sada je i sam morao više oslušivati volju „izabranih“, te se gube neke osobine njegova upravljanja koje su ga ranije karakterizirale. Naime oligarhijska grupa traži dizanje zajma od 500.000 forinti u Hrvatsko-slavonsko-zemaljskoj hipotekarnoj banci, pa se tim novcem 1901. diže nova gimnazijska zgrada i nadograđuju se bolnice. No nekima nikada dosta, pa preuzete obaveze pod pritiskom nadmašuju mogućnosti grada. Od planirane centralne bolnice za čitavu županiju otvoren je 1901. samo paviljon za zarazne bolesti te su nekoliko godina kasnije dograđeni neki paviljoni, da bi tek 1913. bio odobren projekt Ignaza Fišera za izgradnju nove bolničke zgrade.

U krilu oligarhije niknula je prvo tiha, a onda sve glasnija opozicija i Milan Rojč 1901. pokreće glasilo *Budi svoj* koje je izlazilo do 1904. To je glasilo promijenilo političko raspoloženje u Bjelovaru i uzburkalo političku scenu u gradu, osobito nakon 1903., kada odlazi zaštitnik Blaževčeve politike u Bjelovaru ban Khuen-Héderváry. Slabljenje Blaževca nije išlo bez otpora. Podizanje gradskih prireza utjecalo je na smanjivanje investicija poduzetnika u gradu, a do tada vladajuća mađaronska Narodna stranka gubi 1906. na izborima i prestaje postojati prelaskom u čistu unionističku stranku. U gradskom zastupstvu osniva se Građanski odbor, koji ne samo da kontrolira već i sve oštrije kritizira rad gradonačelnika Blaževca i pojedinih gradskih odbora (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 267). Novoosnovana Hrvatska stranka prava na čelu s Dragutinom Laksarom vodi napadačku politiku kojoj Simo Blaževac nije bio dorastao. Gradske sjednice postaju neobično duge i zamorne, a Blaževac počinje griješiti u svojim prosudbama i odlukama. Njegovo pristajanje da

se u Bjelovaru sagradi plinara a ne električna centrala načinila je gradu veliku štetu, usporivši njegov industrijski razvoj. Plinara je podignuta na kredit, ali je umjesto 340.000 kruna plinara stajala čak 496.763 kruna i grad je ušao u Prvi svjetski rat s velikim dugom, jer su kreditom izgrađene i nova pučka škola, i gradska klaonica, i dio javne kanalizacije (Blažeković, 1985., str. 27).

Blaževac je zapao u velike neprilike kada je 1906. bila poražena Narodna stranka na čelu s dotadanjim županom Teodorom Georgijevićem i kada je vodeći političar postao dr. Milan Rojc, jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 268). Politika se u Bjelovaru mijenja i odbija se svaka suradnja sa Stjepanom Radićem, koji je na saborskim izborima 1906. u Bjelovaru propao. Ponovno se priželjkuje ubrzan rast grada i traže se velike investicije, pa se računa i s gradskim šumama i zajmovima. Uzalud dr. Miroslav Strižić kritizira tu rastrošnu politiku u gradskom zastupstvu. Strasti su se u gradu probudile i sjednice Gradskog zastupstva postaju sve burnije, a dotadašnji način upravljanja gradom sve se više kritizira. Iako je uspio biti ponovo izabran za gradonačelnika u studenome 1910. godine, grupa „nezavisnog građanstva“ sve oštrije kritizira rad Blaževca i njegovih suradnika te poslovanje gradske općine (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 273). Traži se smanjivanje gradskih prireza. Osobito se kritizira gradnja kanalizacije, čija je izvedba naporna, ali nije spektakularna. Započeti 1885. planirani poslovi oko kanalizacije dovršeni su tek 1912. uz negativnu bilansu gradskog završnog računa, što izaziva nezadovoljstvo građana koji su već uznemireni Balkanskim ratovima i jačanjem vojne aktivnosti u bjelovarskoj vojarni.

Grad je u Blaževčevo vrijeme imao mnoge prednosti nad drugim gradovima i nikako ga ne bismo mogli nazvati provincijskim gradom. Imao je svoj vlastiti kulturni i obrazovni krug, gdje su nicali mnoge ideje važne i za Hrvatsku.

Već 1862. Bjelovar ima tiskaru. Sve bogatiji politički život omogućen je radom više tiskara. U Bjelovaru od 1875. dobro uređenu tiskaru i knjižaru vodi Židov Jacob Fleischman. Kasnije se tiskarstvom i knjižarstvom bavi sve više ljudi stranaca. Knjižar i tiskar Lavoslav Weiss 1906. pokreće list *Nezavisnost*. U Bjelovaru se od 1889. tiskaju novine *Tjednik bjelovarsko-križevački*, čiji je urednik bio dr. Milan Rojc, a suradnik Franjo Žigrović, dugogodišnji tajnik županije, ali i sin Ivana pl. Žigrovića, prijatelja bana Josipa Jelačića.¹¹ Rojc 1901. pokreće vlastite novine Budi svoj okomivši

¹¹ Franjo Žigrović Pretočki (1814. – 1898.), protonotar i potkancelar kraljevine Hrvatske, od 1869. neko vrijeme intendant Hrv. zemaljskog kazališta, zaslužan za osnutak opere i dolazak Ivana pl. Zajca iz Beča u Zagreb. Njegov sin Ivan Žigrović proveo je čitav život u službi Zemaljske vlade, i to uglavnom na području Bjelovarsko-križevačke županije kao podžupan, odakle je i otišao u mirovinu 1908. godine. I Ivan se, kao i otac, bavio prevodilaštvom, a bio je vrlo aktivan i u društvu *Dvojnice*, a 1909. bio je i predsjednik bjelovarskog Streljačkog društva.

se oštro na mađarsku politiku prema Hrvatskoj. U razdoblju 1889. – 1927. izlazi u Bjelovaru i list *Demokratski glas*.

Obrazovna struktura grada znatno je poboljšana jer su osnovane mnoge škole u gradu. Umjesto Vojne škole iz 1858. djeluje niža realka, koju od 1875. uzdržava gradska općina i koja je u Blaževčevo vrijeme imala odličan nastavni kadar. Školu je pomagalo Društvo za potporu učenika kojemu je još 1885./86. član i Simo Blaževac, čiji je sin Vladimir išao u tu gimnaziju (Deseto izvješće, 1885./86., str. 32, 40). Te godine ravnatelj je bio Ernest Kramberger, a na školi je osam nastavnika, od čega četiri profesora i četiri učitelja s položenim ispitom. Škola je imala zbirku risarskih pomagala koju je vodio prof. Josip Hohnjec i zbirku vezanu uz prirodoslovlje koju je vodio Gustav Fleischer, pa je očito škola preuzela zbirku ranijeg vojnog učilišta koje je osposobljavalo učenike za geometarske poslove na području gdje je uvijek trebalo regulirati riječne tokove. U Bjelovaru je uredbom Zemaljske vlade osnovana u svibnju 1894. i trirazredna ženska stručna škola, što je ojačalo uključivanje žena u gospodarstvo i kulturu. Zbog većeg broja šegrta, od 1886. djeluje u Bjelovaru i šegrtska škola. Treba reći da su se đaci školovani u bjelovarskim školama rado zapošljavali po završetku svog školovanja u svom gradu, što je tom gradu osiguralo ne samo kvalitetnu radnu snagu već i radnu snagu zainteresiranu za svoj zavičaj. Rado se zapošljava u Bjelovaru i stručna radna snaga školovana u Austriji ili Mađarskoj.

U gradu su se poslije isteka vojne službe zadržali mnogi časnici koji su rođeni na tom području toliko navikli na taj kraj da ga nisu htjeli napustiti. Tu je živio pukovnik Ivan Sabolić, prijatelj Ferde Rusana, vitez S. Tarbuk, satnik Matija Boltek iz Virja, natporučnik Franjo Ruškovac, i V. Taritaš, mjernik Zemaljske vlade Franjo Jiroušek, te satnici A. Matota i E. Mišir, nadporučnik Aleksandar Badovinac i drugi. No tu su živjeli i odvjetnik Milan Rojc, javni bilježnici dr. I. Ružić i F. Premužić te dr. Ugo Šubert, a dosta velik broj osoba zaposlenih na Županijskom sudu pokazuje da je bilo mnogo posla oko uređenja gruntovnice koju je vodio T. Kramarić. U Šumariji su radili nadšumari B. Hajek i V. Dojković, V. Malin i E. Wiethe te šumski taksator E. Slapničar. Nova bolnička zgrada, izgrađena 1845., znatno je uvećala mogućnosti kvalitetnog liječenja, pa tu u Blaževčevo vrijeme radi nekoliko izvrsnih liječnika, a 1868. – 1917. za upravitelja narednika Matije Kranjčića radilo je u bjelovarskoj bolnici nekoliko izvrsnih kirurga i vojnih liječnika (Habek, 2015., str. 325). Gradski fizik bio je 1885. dr. A. Roblek, koji je besplatno liječio siromašne učenike gimnazije, a apotekar Aleksandar Hrzić držao je ljekarnu.

Kao vojno sjedište pukovnija tolerirala se u Bjelovaru katolička i pravoslavna vjera i iznenađuje velik broj svećenika u objema crkvama. U Bjelovaru su znatnu ulogu imala i brojna crkvena lica, među kojima treba spomenuti J. Mihalovića, Gj. Štengela i protu Štekovića.

Blaževac nije imao pravi odnos ni prema radništvu, koje je u Bjelovaru bilo sve brojnije. Prvi socijalisti javljaju se u gradu već 1894., ali tek 1906. djeluje u gradu 389

organiziranih radnika u Socijaldemokratskoj stranci, koji čine smetnje poslodavcima tražeći osmosatno radno vrijeme i slaveći Prvi maj (Koprivica Oštrić, 1978., str. 12).

Precjenjivanje financijske moći svojih građana i grada dovele su do toga da Blaževac nije mogao izdržati politiku koju je vodio ban dr. Nikola Tomašić, koji se razišao s Koalicijom, ali ni politiku Slavka pl. Cuvaja od Ivanske, iako je poznao njegova oca Jurja, koji je bio gradonačelnik Bjelovara 1871. godine. Tomašićevo sniženje cenzusa za sudjelovanje na izborima ojačalo je opoziciju, sastavljenu od srednjega građanskog sloja.

Singerov mlin izgorio je 1912. ostavivši više zaposlenih bez posla, a istovremeno pokazujući krhkost industrije jer su 1911. izgorjela i tri osječka mlina. Mlin više nije obnavljan, što pokazuje i strah oligarhije za njezin kapital, pa je zemljište za 340.00 kruna prodano Hrvatskoj eskomptnoj banci, koja ga je prenamijenila (Petrić-Holjevac-Karaula, 2013., str. 274). Iako Austrija nije sudjelovala u Balkanskim ratovima, vojni krugovi pripremili su se za rat, pa se to odrazilo i u Bjelovaru, gdje se stalno provode ratne pripreme i vježba vojska.

Potreba za promjenama postaje sve očitija. Na temelju popisa stanovništva 1910. Bjelovar je dobio pravo na 24 gradska zastupnika, pa je polovicu zastupnika trebalo izmijeniti 1913. godine ždrijebom. Tim postupkom ispao je i Simo Blaževac. Razlog ispadanja nisu bile samo godine i bolest Sime Blaževca već i novo doba koje je zahtijevalo drugačijeg čovjeka na čelu velikoga grada kakav je postao Bjelovar uoči Prvoga svjetskog rata. Kao što je i uobičajeno na našim prostorima, njegove zasluge tijekom dugogodišnjeg upravljanja gradom bile su 1913. više kritizirane nego hvaljene. Simo Blaževac umro je u Bjelovaru 16. veljače 1926. te je tu i pokopan. Pogreb je bio skroman s obzirom na Blaževčeve zasluge za grad i njegovo otvaranje grada gospodarskim i trgovačkim djelatnostima.

Blaževac je uspio zadržati interes nekadašnjih krajišnika za to područje i oni koji su postali istaknuti poduzetnici ulažu svoj kapital u to područje slijedeći primjer Židova. Zahvaljujući takvom shvaćanju, upravo u Blaževčevo vrijeme razbijena je gospodarska, a i svaka druga izoliranost Bjelovara i njemu počinje gravitirati područje čitave Bjelovarsko-križevačke županije. Industrija nije na prvome mjestu, pa Bjelovar svoj prosperitet zasniva na upravnom karakteru grada. Bjelovar nije imao rijeku te je bio upućen na prometovanje cestama, koje su bile slabe i loše održavane usprkos velikim sredstvima koja su u njih ulagale županije. Stoga tek povezivanje Bjelovara željeznicom otvara grad svijetu.

Napredak grada u doba načelnikovanja Sime Blaževca vidljiv je i iz demografskih pokazatelja. Kada je Blaževac napuštao mjesto gradonačelnika, Bjelovar je bio udvostručen po broju stanovnika. Grad je 1910. godine imao 7.231 stanovnika, od čega je od obrta i industrije, dakle proizvodnje, živjelo 29 % stanovništva, od trgovine i bankarstva nešto iznad 10%, od javnih službi 13%, a od vojnih službi 14%,

dok je u prometu bilo zaposleno nešto ispod 5% stanovništva (Kolar-Dimitrijević, 2007., str. 52). Bio je to grad u razvoju. Do zadnjeg trenutka svojeg načelnikovanja Blaževac je bio lojalan caru i banu, postupajući po naredbama viših vlasti bez kritike takvih odluka. Grad je 1880. imao 4.671 stanovnika, 1890. godine 5.609, 1900. godine 7.873, a 1910. godine 9.266 stanovnika (Korenić, 1979.). Dakle grad se za Blaževčeva gradonačelnikovanja gotovo udvostručio. Još 1900. godine 12,20% gospodarski aktivnog stanovništva živjelo je od prvobitne produkcije, dakle poljoprivrede, 29,76% od industrije i obrta i 9,91% od trgovine, prometa i banaka, u 1910. od prvobitne produkcije živi 8,55% stanovništva, od industrije i obrta 29,33%, a od trgovine, prometa i banaka 15,16%, što znači da grad gradi svoju budućnost na trgovinskim i bankarskim poslovima (Vranješ-Šoljan 1991., str. 106, 109; Statistički godišnjak, 1917., str. 16). Proizvodnu aktivnost obavljaju brojni obrtnici, pa je već 1879. u gradu bilo 207 obrtnika i 27 trgovaca, ali nije bilo industrije. Tek 1879. osnovano je Prvo hrvatsko dioničko društvo za promet i preradu sirovina koje je otvorilo rudnik ugljena u Trojstvu, pilanu u Bjelovaru i dva paromlina. Umirovljenika je 1900. godine 6,61%, a 1910. 6,62%, dok je broj nadničara povećan s 2,74% na 3,10%, a kućne služinčadi s 5,58% na 5,90%. Velik je pad onih koji žive od vojske, iako je taj postotak još uvijek vrlo visok, jer se Bjelovar uspio izboriti da i dalje bude mjesto gdje je stacionirana vojska u kasarni. Njihov se postotak u razdoblju 1900. – 1910. smanjio s 20,90% na 13,87%, ali je zato porastao broj osoba u javnim službama na 20,68% s 13,43% i u prometu s 3,76% na 4,76%, pa je uspostavljena za vrijeme Blaževca nova ravnoteža koja upućuje na uzlaznu liniju u trgovini, prometu, javnim službama, pa čak i u industriji, premda je kriza koja je započela 1873. slomom Bečke burze do 1896. usporila razvoj, koji je zacrtan 1868. u doba Ivana pl. Trnskog i B. Budisavljevića. Na štetu, u Bjelovaru je do 1910. vojno ojačao građanski sloj koji se bavi trgovinom, javnim službama i prometom (Vranješ-Šoljan, 1991., str. 156-157).

Osnove urbanističkog razvoja Bjelovara zacrtano je u vrijeme njegova osnivanja 1765. godine u vrijeme carice Marije Terezije, koja mu je dodijelila ulogu glavnoga grada Varaždinske vojne krajine 1765. godine, pripojivši mu i neka mjesta Virovitičke županije, osnovane 1743. zajedno s Požeškom i Srijemskom županijom. Reorganizacijom je Varaždinski generalat podijeljen 1749. na Križevačku i Đurđevačku pukovniju i obje su te pukovnije imale neke svoje službe u Bjelovaru, što je tom gradu uvećalo značenje.

Grad je stotinu godina živio kao vojnički grad, a onda je Vojna krajina spojena s civilnom Hrvatskom, pa se i grad morao reformirati i naći nove ciljeve za daljnji razvoj. Osnove novog razvoja grada postavljene su u doba Sime Blaževca i kada se usporedi što je grad bio 1880-ih godina i što je bio uoči Prvoga svjetskog rata dobiva se najbolja slika rada Sime Blaževca, gradonačelnika Bjelovara u razdoblju 1888. – 1913. godine. Kao višegodišnji ravnatelj pomoćnih ureda bio je dobro upoznat s

problemima grada, te je – okupivši oko sebe dosta velik broj onih koji su obiteljski bili vezani uz vojničko nasljeđe – nastojao da politički život bude umjeren u odnosu na druge gradove. Osobitu pažnju posvećuje Gradskoj štedionici u Bjelovaru koja je utemeljena 1872. godine. No 1895. utemeljena je i Županijska štedionica koja je imala zadaću koordinirati rad na području cijele županije, pri čemu se, dakako, najviše brige vodilo o Bjelovaru. A taj zadatak imalo je i 7. studenog 1879. osnovano Prvo hrvatsko dioničko društvo za promet i preradu sirovina, koje podiže svoje tvornice, a osobito mlinove, na području čitave županije. Tako i treba promatrati gospodarski razvoj Bjelovara, koji nikada nije postao snažniji industrijski grad, ali je imao utjecaj na industrijska poduzeća u bližoj okolici, osobito na ciglane, od kojih je ciglana Filipa Omčikusa otvorena 25. svibnja 1903. samo jedna od više otvorenih ciglana, jer se umjesto drvom počelo graditi ciglom.

Taj vojnički karakter grada nije nestao odjednom 1871., kada se razvojačuje Vojna krajina. Sve postojeće službe Bjelovara nosile su vojni pečat i u njima su radile osobe iznikle iz vojnog staleža. Od 1872., kada je Bjelovar razvojačen, pa do 1888., kada upravu grada preuzima Simo Blaževac, grad je već prošao kroz početničke nevolje prilagođavanja građanskom životu bez vojnih zakona, ali imena vodećih ljudi u gradu ukazuju na jaku vojničku tradiciju, odnosno na činjenicu da su članovi vojničkih obitelji držali i za vrijeme načelnikovanja Sime Blaževca najvažnija mjesta u gradu. Od 1885. godine veliki je župan Budisavljević Priedorski, a kotarski predstojnik bio je pl. Adolfo Mračić, dok je službu javnog bilježnika obnašao istaknuti pravaš dr. I. Ružić.

Grad je, koristeći se iskustvima i povlasticama ranijeg vojnog komuniteta od 1772., već stvorio temelje na kojima je poslije razvojačenja ubrzanim koracima kročio prema putu pretvaranja u glavni grad županije, osobito 1886., nakon spajanja dviju županija u Bjelovarsko-križevačku, pa je i materijalno ojačao. Demilitarizacija Bjelovara trajala je određeno vrijeme, pri čemu su mnogi bivši krajišnici pronašli svoje mjesto u civilnoj upravi. Bjelovar je u Blaževčevo doba učvrstio svoju upravnu funkciju kao županijsko središte, ali je Grad je imao i svoju čitaonicu od 1832., Streljačko zabavno društvo, Vatrogasno društvo itd.

No tu djeluju i brojni trgovci – E. Ebenspanger, Gjuro Lacković, N. Mark, J. Orjušić, E. Predragović, Josip Svoboda, A. Liebermann, E. Plahte. Među obrtnicima isticali su se bačvar J. Špiranec i pekar J. Waldmann, ali su samo rijetki obrtnici – iako ih je bilo 18 – prešli okvire sitne proizvodnje i ušli u stalež industrijalaca. To je uspjelo pekaru D. Wolfu, koji je svoju pekaru osnovanu 1892. pretvorio u tvornicu keksa, i Josipu Svobodi, koji je svoju mesnicu, osnovanu 1887., uspio 1913. pretvoriti u Tvoricu suhomesnate robe. Novi parni mlinovi zamjenjuju vodenice, kojih je na bjelovarskome području doduše bilo malo, a za potrebe tvornica te djelomice i stanovništva otvara se 1898. rudnik ugljena u Mišulinovcu kod Trojstva. Jedan pogon za sušenje cikorijske otvorila je zagrebačka tvornica Franck. Ciglana je postojala u

Bjelovaru, ali se gradilo uglavnom ciglom koju su proizvodile ciglane u okolici Bjelovara (Blažeković, 1985., str. 23).

Od vremena kada je Blaževac preuzeo vođenje grada pa do njegova silaska s gradonačelničke stolice grad se posve promijenio. Između toga nalazi se četvrt stoljeća napora građana Bjelovara i Sime Blaževca da se grad iz vojničkog središta pretvori u multifunkcionalni grad šire regije, u čemu je Blaževac potpuno uspio. A kako je to proveo po godinama, opisat ću detaljnije u nastavku rada.

Pretvaranje Bjelovara iz vojničkog u građanski grad nakon ukidanja Vojne krajine nije bilo jednostavno, ali je prednost bila u tome što se novi sustav nastavio na uređeni sustav Vojne krajine u vrijeme bez ratova. Blaževac je bio osoba od povjerenja velikog župana Budislava Budisavljevića i vojničko lice koje je 20 godina bilo u vojnoj funkciji, a 16 godina bio je ravnatelj pomoćnih ureda Bjelovara. Od 1873., dakle od samog proglašenja Bjelovara slobodnim i kraljevskim gradom, Blaževac je bio u službi grada kao ravnatelj pomoćnih ureda te povjerljiva osoba velikom županu Budimiru pl. Budisavljeviću Prijedorskom; obojica su školovana u vojnom sustavu Habsburške Monarhije. Nema nikakve sumnje da je Simo Blaževac vladao na način kako mu je to savjetovao Budisavljević, savjesno, tolerantno, pa i Simu Blaževca na mjestu prvog čovjeka grada možemo nazvati sljedbenikom Budisavljevića. Služeći se prokušanim i provjerenim vojnim metodama upravljanja, on je ubrzao pretvaranja grada iz vojničkog u relativno bogati i perspektivni grad koji je postajao i središte šire regije. Modernizacija praćena industrijalizacijom i otvaranjem željezničkih pruga, ali i razvitak prosvjetnih i kulturnih, a ne samo gospodarskih, institucija obilježili su načelnikovanje Sime Blaževca. „Blaževčevo doba“ vrijeme je brzog razvoja grada koji uživa veliku naklonost bana Khuen-Héderváryja.

Nema nikakve sumnje da je Simo Blaževac stvorio ugodnu klimu u gradu koji se morao potvrditi kao središte velike Bjelovarsko-križevačke županije. U gradu je postojala sva komunalna infrastruktura, kulturne i prosvjetne ustanove, a i potrebni proizvodni pogoni od klaonice pa do plinare, na što je svakako utjecala tradicija proizvodne samostalnosti koja je izvirala iz prometne izoliranosti Bjelovara.

Kako bismo spoznali tko je bio Simo Blaževac, moramo ga pratiti kroz njegovo gradonačelnikovanje, a to je najbolje učiniti prateći ga kronološki. Ban Khuen-Héderváry bio je na čelu Zemaljske vlade u Zagrebu 20 godina i, da bi to bio tako dugo, morao se oslanjati na vješte upravnike gradova i kotarskih središta. Simo Blaževac s jednakim marom i ljubavlju uređuje Bjelovar kao središte šire regije, pri čemu dugo nije želio opteretiti građane većim gradskim prirezom. Učinio je to tek onda kad je grad počeo zaostajati za Koprivnicom i nekim drugim gradovima i pod pritiskom ambicioznih građana koji su željeli brži razvoj grada.

Ukidanjem Varaždinskoga generalata kraljevim rješenjem od 8. lipnja 1871. započeo je period razvojačenja za područje Đurđevačke i Križevačke pukovnije koje su

imale sjedište u Bjelovaru, pa je posve prirodno da je Bjelovar bio središte Bjelovarske županije, odnosno da je uspješnim radom postao i sjedište Bjelovarsko-križevačke županije. Za rad županije iskorištene su mnoge zgrade koje su preostale od Vojne granice, a useljavanjem Židova i naseljavanjem Čeha i drugih u okolici grad dobiva velik zamah i poticaj za daljnji gospodarski i kulturni razvoj zasnovan na raznolikosti njegova stanovništva (Kolar-Dimitrijević, 2007., str. 31-53). Tom je stanovništvu omogućeno njegovanje materinskih jezika na području kulture, što je obećao car Oktroiranim ustavom od 1849. godine. U bjelovarskoj Nižoj realnoj gimnaziji, osnovanoj 1858., od 1872. godine hrvatski je bio nastavni jezik, a 1901. počeli su se otvarati i viši razredi gimnazije, te je gimnazija 21. rujna 1901. svečano otvorena u prisutnosti brojnih hrvatskih uglednika dobivši naziv Kraljevska velika realna gimnazija (Strugar, 2007., str. 73-74). I u bjelovarskoj vojarni čuje se, uz dominantne njemački i hrvatski, još i češki i poljski jezik, a sve je to pridonosilo slavenskim karakteristikama Bjelovara. Velik broj vojnika i časnika jačao je potrošnju grada, koji je kao vojno i županijsko središte bio jak proizvodni i uslužni centar, osobito u vrijeme vojnih manevara.

Khuen-Héderváry, na prijedlog Budislava pl. Budisavljevića Priedorskog, potvrdio je 1888. godine za gradonačelnika grada Bjelovara Simu Blaževca. Gradonačelnik Bjelovara u razdoblju 1871. – 1881. bio je Juraj Cuvaj, na njegovo mjesto dolazi Andrija Radanović, koji načelnikuje do 1888. godine, a zatim gradonačelnikom postaje Simo Blaževac, koji tek 1913. odstupa s te dužnosti (Strugar, 1996., str. 51). Dakle gradonačelnik je pune 24 godine. To je svakako rekord u sjevernoj Hrvatskoj s obzirom na to da su stranačke borbe poprimale sve veći intenzitet, tako da je obično svaki gradonačelnik postao nakon nekog vremena objekt spletke koje su ga kompromitirale ili u županiji ili pri vladi u Zagrebu, pa je morao dati ostavku ili je bio smijenjen. Iako ni Bjelovar nije bio izuzet od kojekakvih neugodnosti, one su u Bjelovaru bile manjeg intenziteta u vrijeme dolaska Sime Blaževca na gradonačelničku stolicu jer je Budisavljević uvjeravanjima znao lijepom riječi smiriti suprotstavljene strane, nikad previše ne burkajući scenu, koristeći se pri tome i zabavama i radom u društvima, a oslabio je i pravaše. Blaževac je poticao i pomagao gospodarstvenike, a izgradnjom vojnih kasarni i pomaganjem izgradnje željezničkih pruga dao je Bjelovaru značaj šireg gravitacijskog centra šire regije. Osobito su mu na srcu stajali sajmovi, o kojima je vodio posebnu brigu, jer su stočni sajmovi dovodili u grad trgovce i nakupce, a često su bili i inicijatori osnivanja nekog novog gospodarskog poduzeća. Očito je Blaževac mnogo toga postizao upravo na račun stočnih sajmova, stoga ne začuđuje što mu je i sin bio veterinar.¹²

¹² Sin Sime dr. Ivan Blaževac bio je od kraja 1915. vojni veterinar. Tek kraće vrijeme 1923. bio je gradski veterinar u Bjelovaru te ponovno 1939., kada je suspendiran zbog umiješanosti u neku aferu s izvozom mesa u Treći Reich, te je dobio mirovinu u visini 2.000 dinara od gradske općine Bjelovara (Hrvatski državni arhiv, Personalni dosje Banovine Hrvatske, 23357, kut. 714). Sačuvana je njegova

Blaževac je prvi u svojoj obitelji postigao visok položaj gradonačelnika i nije bio opterećen nekim imanjem ili plemstvom, a bio je vrlo razuman, marljiv i komunikativan. Bio je čovjek iz naroda koji je, živeći na krajiškom području, bio otvoren utjecajima što su dolazili iz razvijenih dijelova Austro-Ugarske Monarhije, dakle modernizaciji. Blaževci su Hrvati koji žive najvećim dijelom u okolici Slavanskog Broda, i to u Donjoj Bebrini. Danas to prezime u Hrvatskoj nosi oko 150 osoba, od čega u Donjoj Bebrini živi 57 obitelji (Enciklopedija, 2008., str. 112).

3. PRVE GODINE NAČELNIKOVANJA SIME BLAŽEVCA

Simo Blaževac rođen je u Donjoj Bebrini kod Broda na Savi i bio je, kao i sva pametna djeca Vojne granice, školovan u vojnim školama, pa je bio prijatelj Koste Hörmanna, s kojim je 1879. ušao u Bosnu i Hercegovinu. Blaževac međutim nije ostao u Bosni već se vratio u novogradišku pukovniju, a onda u Bjelovar. Njegov rad kao ekonomista u vojsci, a zatim ravnatelja pomoćnih službi u gradu koje su važne za uredno funkcioniranje grada bilo je očito zapaženo. Poslije Andrije Radanovića, koji je naslijedio 1881. Jurja Cuvaja Carevdarskog, oca kasnijeg bana Slavka Cuvaja, Simo Blaževac postaje tako treći bjelovarski gradonačelnik iz redova bivših krajiških časnika. Simo Blaževac bio je prepoznat kao najpogodnija osoba da pomogne Bjelovaru na njegovu putu preobrazbe iz vojnog središta Vojne granice u upravno središte nove velike županije. Bio je poznat po savjesnosti i izdržljivosti i uvijek je bio spreman na akciju. Odlazeći s mjesta velikog župana, Budimir pl. Budisavljević Prijedorski predložio je Simu Blaževca kao mogućeg kandidata za gradonačelnika, što je Vlada podržala, jer je trebalo in situ potvrditi mogućnost preobrazbe jednog krajiškog središta u središte županije koja bi bila poveznica Slavonije s područjem Križevaca i Hrvatskog zagorja.

Vjerojatno je i zbog racionalizacije a ne samo zbog politike, spojena Bjelovarska županija s malenom Križevačkom županijom, ali je razlog možda i to što je Bjelovar raspolagao dobrim kadrom ukinute Vojne granice koji je trebalo nekamo smjestiti. Neki su bili poslani u Bosnu i Hercegovinu kao vrlo upotrebljiv kadar koji je znao njemački jezik, a neki su zauzeli upravna mjesta u Hrvatskoj i Slavoniji. Ban Kluen-Héderváry, koji je imenovan banom 1883., rado se oslanjao upravo na te bivše krajiške časnike, većinom srpske nacionalnosti, pa su ih nazivali „Kluenovi Srbi“. S njima je imao mnogo manje problema nego s plemstvom, koje je u drugoj polovici 19. stoljeća, zbog gubitka tlake i neimanja kapitala, počelo naglo propadati, dobrim

doktorska disertacija *Versuch einer historisch kritischen Schildern der Grundlagen der Pferdezucht im K. Serbien, Kroatien und Slovenien*, Bjelovar, 1922. Pronašla sam i da je neki Vladimir Blaževac bio 1927. vladin povjerenik u Križevcima u vremenu kad je tamo smijenjen gradonačelnik Maštrović (HDA, Pers. dosje, 10355, kut. 449).

dijelom i zbog nesposobnosti njihovih vlasnika, tražeći sve više uhljebljenje u državnoj službi – plemstvo je pri tome uvijek imalo na umu da u prvom redu spasi svoja porodična imanja, čime je Khuenu nanosilo mnogo problema.¹³ Pripadnici hrvatskog plemstva bili su uglavnom pravnici te su imali dobro humanističko, ali nikakvo praktično znanje. Krajiške vojne škole bile su pak usmjerene na potrebe Krajine te su iz njihovih škola izlazili dobri geometri, graditelji, veterinari, medicinari. Bivši krajiški časnici bili su najbolji instrument za modernizaciju Hrvatske u kontekstu Ugarskog programa stvaranja.

Smješten u samom srcu Bjelovarsko-križevačke županije, Bjelovar je trebao postati grad s višestrukim funkcijama, a osobito za gospodarstvo. No gotovo ništa od toga grad nije imao u vrijeme kada je Blaževac postao gradonačelnik. Bio je bez pruga, a imao je i loše ceste. Za dolazak u Zagreb išlo se kolima do Cugovca na pruzi Koprivnica – Zagreb, ali je taj put trajao dugo te se željno iščekivao priključak Bjelovar – Križevci. Za Blaževca izgrađene su sve pruge koje su Bjelovaru dale karakter prometnog raskrižja. Poslije pruge Bjelovar – Križevci 1894., otvorena je za promet 1908. i pruga Bjelovar – Kloštar, a onda i pruga Kloštar – Virje 15. studenog 1909. te, konačno, 5. XI. 1912. pruga Virje – Koprivnica, dakle okvirom županije. Umrežuje se željeznicom i kraj jugoistočno od Bjelovara, pa je 1912. otvorena pruga do Garešnice, 1913. pruga Bjelovar – Velika Pisanica, a 28. veljače 1914. i pruga Moslavina – Popovača kao dio pruge Bjelovar – Grubišno Polje. Zatim je izgrađena i pruga do Banove Jaruge kao stanice na glavnoj pruzi prema Brodu. Tako se Bjelovar našao uokviren željezničkim prugama. Nažalost, dugogodišnji plan spajanja Križevaca s Varaždinom željezničkom prugom nije nikada realiziran.

Kao ranije vojno, tako se poslije razvojačenja bjelovarske i križevačke pukovnije nastojalo da Bjelovar ostane vojničko središte, ali i da postane središte gospodarskih aktivnosti, što je olakšano radom županije. U Bjelovaru je bilo i sjedište financijskog ravnateljstva županije, ali i županijskog i kotarskog suda. Tu su živjeli brojni činovnici, koji su živjeli određenim standardom i određenim društvenim životom, a zbog svoje brojnosti, bili su u prednosti pred činovništvom ostalih gradova županije. Trebalo je samo pronaći pogodnu osobu za gradonačelnika, a takav je pronađen u liku jednostavnog i marljivog Sime Blaževca.

Simo Blaževac izabran je za gradonačelnika Bjelovara 1888. godine, dakle iste godine kada se utemeljitelj i vođa Starčevićeve stranke prava u Bjelovaru odvjetnik dr. Ivan Ružić odselio u Zagreb. To je znatno pojednostavnilo političku klimu u Bjelovaru i olakšalo Blaževcu upravljanje gradom gotovo bez opozicije s obzirom na to da se članovi Narodne stranke sve više stapaju s unionistima.

¹³ Najbolji primjer toga jest Ksaver Šandor Đalski, koji je s malim imanjem u stalnom sukobu s banom Khuen-Héderváryjem, koji ga je umirovio odmah čim su se za to stekli uvjeti. Činovnici koji su bili hrvatsko plemstvo nikada nisu bili tako pokorni banu kao činovnici koji nisu ništa imali.

U Bjelovar je na otvorenje nove vojarne i na vojne vježbe 1888. došao i kralj Franjo Josip s engleskim princem Edwardom od Welsa i prijestolonasljednikom Rudolfom. Dočekali su ih ban Khuen-Héderváry na Dravi i veliki župan Budimir Budisavljević u Križevcima, a Simo Blaževac u Bjelovaru s podnačelnikom grada Ivanom Quinzom starijim. Budući da je kraljev posjet bio vojne prirode, nije bilo svečanog javnog dočeka. Kralj je ostao u Bjelovaru tri dana, a Blaževac je prisustvovao svečanom objedu na kojem je zdravicu izgovorio na narodnom jeziku (Medar, 1995., str. 31-40; Karaula, 2009., str. 182)¹⁴.

Simo Blaževac održao je 1889. oproštajni govor velikom županu Bjelovarsko-križevačke županije Budisavljeviću. Odnos te dvojice bio je patronatski i savjetnički; očito je Blaževac poslušao Budisavljevićeve savjete da vodi brigu o napretku grada i da izbjegava vjerske i nacionalne sukobe te da je Budisavljević bio Blaževcu uzor i savjetnik (Karaula, 2009., str. 165)¹⁵. Usprkos agrarnoj krizi u Monarhiji u Bjelovaru se u to vrijeme mnogo gradi i adaptira, pa sa svih stana dolaze i kapital i građevinski majstori. Grade se privatne kuće, a i poslovne i javne zgrade. Godine 1889. sagrađena je zgrada Bjelovarske štedionice, 1892. zgrada Križevačke imovne općine, 1894. paromlin i Kotarski sud, 1890. zgrada pošte, a 1901. zgrada Frankove sušionice cikorije. Zgrada gimnazije dovršena je 1901., kao i novi bjelovarski kolodvor. U razdoblju 1888. – 1901. izgrađeno je 137 novih, a dograđeno je 117 kuća (Lebović, 2007., str. 11). Bjelovar je, gotovo bismo mogli reći, privilegirani grad i miljenac Zemaljske vlade. Tek 1895., po Zakonu o gradovima, Bjelovar gubi svoju samoupravu i određeni dio povlastica, ali je u međuvremenu na gospodarskom polju ojačao toliko da mu više nije trebala financijska pomoć Zemaljske vlade jer crpi kapital svoje županije, a tada je već uređen i lijep grad koji se uspješno nadmeće s Križevcima i Koprivnicom.

4. BLAŽEVAC KAO GRADONAČELNIK 1895. – 1903. GODINE

Zakonom o ustroju gradskih općina od 21. lipnja 1895. samo Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun podređuju se direktno kraljevskoj Hrvatsko-slavonskoj zemaljskoj vladi, dok je dio gradova izgubio svoj gradski status te je bio načelno podređen županijama, kao i trgovišta.

Gradsko zastupstvo Bjelovara imalo je, po čl. 25. Zakona od 1895. godine, 18 članova, Oni su se birali na šest godina. Svake treće godine birala se polovica članova. Gradski zastupnici nisu nakon izbora bili odgovorni biračima. Gradsko je zastupstvo nadziralo rad Gradskog poglavarstva kao svog izvršnog tijela i biralo je

¹⁴ Kralj u Bjelovaru. *Nezavisnost* 43, 20. IX. 1913., str. 1-2; 44, 27. IX. 1913. str. 1.

¹⁵ 70-godišnjica Bude Budisavljevića. *Nezavisnost* 38, 16. VIII. 1913., str. 4.

gradonačelnika. U posebnim slučajevima veliki je župan mogao raspustiti gradsko zastupstvo i raspisati izbore za novo zastupstvo, i to u ruku od tri mjeseca. Za to vrijeme vlada bi imenovala u gradu svog povjerenika, koji je rješavao poslove u okviru gradske nadležnosti i upravljao radom Gradskog poglavarstva. Potpadajući pod županiju, grad Bjelovar nije trebao sastaviti svoj statut, ali je bio obavezan dva puta godišnje podnijeti županiji izvještaj, a županijske su vlasti mogle kontrolirati rad poglavarstva preko svojih kontrolnih organa.

Bjelovar je imao nekoliko odbora koje je biralo gradsko zastupstvo za proučavanje i rješavanje određenih problema. U te odbore obično su bili birani ljudi koji su bili stručnjaci, a Simo Blaževac donosio je odluke zajednički s odborom nakon opširnog razgovora o problemu, te se onda brinuo da se odluka i provede. Takvim načinom gradsko poglavarstvo doista je bilo instrument građana, iako velik postotak građana nije imao izbornu pravo. Blaževac i njegovi zastupnici borili su se za što ljepši i što bolji Bjelovar, a uspješnost tih napora pokazuje grad u kojem trgovina, obrt i industrija imaju pozitivne trendove.

U županijskoj upravi rade činovnici skloni Blaževcu, ali u skupštinama postaju sve jači ljudi s kapitalom jer – baš zahvaljujući plaćanju poreza – i ulaze u skupštinu. Takvo određivanje rada skupštine prelijeva se dijelom i na grad Bjelovar. Jedan od najjačih porezovnika bio je predsjednik Bjelovarske štedionice Filip Omčikus, koji je do smrti 1. lipnja 1911. bio i potpredsjednik gradske općine, te je najuže surađivao sa Simom Blaževcem. Omčikus je bio punac dr. Teodora Bošnjaka, koji je 26. studenog 1906. doktorirao pravo, te se sve brže uspinjao na visokim upravnim funkcijama zauzevši prazninu koju je iza sebe ostavio dr. Ivo Mallin (Tošo Bošnjak, *Nezavisnost*, 1. XII. 1906., str. 4). Bošnjak je 1913. imenovan i velikim županom Bjelovarsko-križevačke županije. Bjelovarčani školovani na stranim sveučilištima počeli su pomalo potiskivati stare kadrove s vojnom prošlosti, čemu pridonosi i dobra prometna povezanost Bjelovara s gradovima srednje Europe, koja je tema izazovna, ali još neistražena.

Bjelovar je već u prethodnom vremenu uspio postati sjedište nekih jakih novčanih zavoda. Prvi novčani zavod jest Bjelovarska štedionica i Bjelovarska županijska štedionica. Narodna štedionica osnovana je 4. lipnja 1903., a iste godine otvoren je i Srpski kreditni zavod d.d., čiji je predsjednik bio Petar Bosanac. Godine 1907. proradila je Hrvatska trgovačko-obrtna štedionica, čiji je predsjednik Lavoslav Singer, koji se uspješno koristi akumuliranim kapitalom za otvaranje novih poduzeća i širenje postojećih. Od 1907. u Bjelovaru posluje i podružnica zagrebačke Prve hrvatske štedionice. Bankarska elita sastavljena od Singera, Josipa Svobode, ali i Steve Kosiera, zalažu se za povezivanje financijskog i industrijskog kapitala te se grade veliki mlinovi na području županije, čije je sjedište u Bjelovaru. Lavoslav Singer bio je jedan od inicijatora izvoza brašna s bjelovarskog područja u srednju Europu (*Izvješće o radu*, 1907., X-172-173.).

Simo Blaževac vrlo savjesno vodi financije grada. Očuvan je sumarni iskaz cjelokupnog pokretnog i nepokretnog imetka kr. i slobodnog grada Bjelovara iz godine

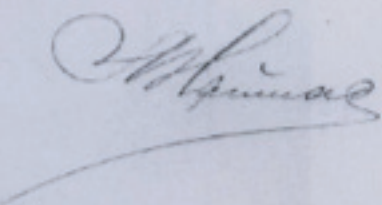
1890. iz kojeg se vidi da je 311 jutara zemljišta imalo vrijednost od 18.292 forinte, 19 zgrada 241.440 forinte, pokućstvo 15.683 forinte, a u blagajni je 31. prosinca 1890. bilo 36.198 forinti. Radilo se dakle o vrlo bogatom gradu (slika 1).

Samarni iskaz!
 cjelokupnog pokretnog i nepokretnog dioimnog
 imetka kv: i sliednog grada Belouara za
 godinu 1890.

Predmet.	vrijednost	
	fr.	in.
1. Zemljišta ukupno 311. rali 533. # c.	18.292	111
2. Zgrade ukupno 19	241.440	53.
3. Pokućstvo.	15.683	66.
4. Materijal.	2.103	11.
5. Blagajna.	36.198	67.
Ukupno	323.516	207.

323.516 fr. 207 in.

Podanarstvo sl: i kv: grada.
 Belouara 31. Prosinca 1890.
 gradski načelnik.

Slika 1. Iskaz imovine grada Bjelovara za godinu 1890. s potpisom Sime Blaževca

Simo Blaževac osluškivao je naredbe koje je donosio dr. Ivo Malin, s kojim je 1878. sudjelovao kod okupacije Bosne i Hercegovine, kao i s Kostom Hörmannom, civilnim adlatusom Bosne i Hercegovine do 1910. godine. Ivo Malin imenovan je 1892. savjetnikom Zemaljske vlade i 1896. mu je povjerena gospodarska uprava te je na tom položaju ostao sve do svoje smrti 1907. godine. On je zaslužan za uvođenje modernog govedarstva u Hrvatskoj, a svakako je imao dobar uvid u izvrsne rezultate sajмова u središtu Bjelovara.

Simo Blaževac bio je vrlo uspješan gradonačelnik jer su ga podržavali časnici pukovnije koje su bile stacionirani u bjelovarskim kasarnama.

Za društveni život brinulo se bjelovarsko Gospojinsko dobrotvorno društvo, osnovano 31. ožujka 1894., kada su izrađena i pravila. Na čelu tog društva obično su bile supruge pukovnika ili velikih župana; tu je uvijek bila prisutna i Katarina Blaževac, koja se natjecala s Jerkom Stržić, čiji je suprug Miroslav Stržić bio i tajnik tog društva, ali i bjelovarski odvjetnik, te sa Slavom Rojc, suprugom odvjetnika i političara dr. Milana Rojca, čiji je ugled u Bjelovaru iz godine u godinu sve više rastao i koji je utjecao na Bjelovar i preko svojeg položaja u Zemaljskoj vladi.¹⁶ On je već 1879. otvorio u Bjelovaru odvjetničku kancelariju, a preko Slave pomaže u organiziranju dobrotvornih koncerata, kićenju božićnog drvca s darivanjem siromašne djece, organiziranju pučke kuhinje u zimskim mjesecima za siromašnu djecu i uopće sirotinju. Društvo je 1904. proslavilo prvo desetljeće svojeg djelovanja (Izveštaj, 1906.). U tom društvu surađivale su i žene židovskih trgovaca da bi kasnije osnovale svoje posebno Izraelitsko gospojinsko društvo. Te ugledne građanke bile su nenadmašive kada je trebalo organizirati neku dobrotvornu ili zabavnu akciju i znatno su utjecale na socijalnu politiku grada. Prinosi su se skupljali na streljačkim natjecanjima, na plesovima i koncertima, a znale su ponukati i obje imovne općine da dadu svoj prilog u humanitarne svrhe, jer Zemaljska vlada po Nagodbi nije raspolagala nikakvim financijskim sredstvima za tu svrhu.

5. SIMO BLAŽEVAC 1903. – 1912. GODINE

Dvogodišnju vladavinu Hrvatsko-srpske koalicije 1906. – 1908. godine odlikovalo je nastojanje za jačanje industrije i novčarstva. To je vrijeme kada se u Bjelovaru grade lijepe kuće u stilu *Jugendstila*, odnosno secesije, a vlasnici kapitala opskrbljuju svoje građanske domove lijepim i korisnim predmetima. Odlaskom Khuena s banke stolice buknule su ambicije građanskog sloja. Godine 1902. Bjelovar je dobio ar-

¹⁶ Milan Rojc (1855. – 1946.) studirao je pravo u Beču i Zagrebu. Bio je 1906. imenovan predstojnikom Odjela za bogoštovlje i nastavu kao član Hrvatsko-srpske koalicije, a kao demokrat ponovno je imenovan 1919. za predstojnika Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu da bi 1922. dao ostavku zbog neslaganja s načinom vladanja.

teški zdenac, što je bilo važno za opskrbu građanstva, a i industrije zdravom vodom (*Opskrba*, 1907., str. 131). Grad je u tom vremenu imao i kinodvoranu i više fotograf-skih atelijera čiji su nam vlasnici ostavili lijepe slike grada na razglednicama.

Gradski izbori 4. studenoga 1904. nisu donijeli mnogo promjena u rad gradskog poglavarstva, pa je izbornika, tj. onih koji su imali pravo glasa, bilo malo, ali je ono sve do 1911. bilo vezano uz visoki imovni cenzus.¹⁷ Blaževac dobiva puno povjerenje gradskog zastupstva.

No tek 3. svibnja 1906., za vrijeme novih izbora, grad Bjelovar kao da se politički probudio. Građani se počinju dijeliti po strankama. Nema više bivše Narodne stranke, koja je nečujno nestala s političke pozornice 1906. pretvorivši se na završetku u čisto unionističku stranku, ali se i dijelovi Hrvatsko-srpske koalicije ponašaju slično. U gradskom zastupstvu osnovan je Građanski odbor koji je formulirao prijedloge korisne za grad, ali se bavio i kritikom i kontrolom rada gradskih zastupnika. Istaknuto je da u Građanskom odboru nema mjesta politici i da je cilj Odbora dobrobit svih građana (Gradski zastupnici i građani, *Nezavisnost* 8, 19. I. 1907., str. 1). Rad Odbora odmah se osjetio u gradu.

Godine 1907. u Bjelovaru djeluje Hrvatska pučka napredna stranka, Hrvatska stranka prava, Starčevićeva stranka prava, Srpska samostalna stranka, Socijaldemokrati, Hrvatska pučka seljačka stranka i Kršćanski socijalisti. U nekoć politički mirnom gradu te stranke burkaju političku i socijalnu scenu, a česta tema na mjestima okupljanja građana postaju gradska uprava i to kako se u Bjelovaru živi (*Nezavisnost*, 28, 17. III. 1907.). Gradska imovina bila je velika, pa je njome trebalo pažljivo upravljati. Tako je zastupnik Fran Novak 30. studenog 1906. postavio u Saboru upit hoće li se kod segregacije šuma voditi dovoljno računa o interesima grada Bjelovara i interesima trgovišta Ivanić-Grad, a podban Vladimir pl. Nikolić dao je pozitivan odgovor. Međutim to pitanje potezalo se 33 godine te je konačno riješeno tek 1910. (Upit Frana Novaka o segregaciji uma, *Nezavisnost*, 32, 9. VII. 1910., str. 3). Zahvaljujući *Nezavisnosti*, koja od 1906. prati Blaževčevu gradsku politiku, možemo u detalje upoznati rad brojnih sjednica Gradskog zastupstva. Sjednice su se održavale svaki mjesec, jedanput ili dva puta, i najčešće im predsjedja Simo Blaževac. Zaključci su se donosili nekad s manje, a nekad s više muka, a obično su im prethodile brojne diskusije.

Simo Blaževac u tom se razdoblju u znatnoj mjeri oslanja na senatora Stevu Kosiera, koji je bio povezan s financijskim kapitalom gotovo čitave županije, a osobito Đurđevca, te je imao znatnog utjecaja u gradu. Kosierov sin Ljubomir postao je jedan od najboljih bankara sjeverne Hrvatske i imao je znatan utjecaj na monetarnu

¹⁷ Po izbornom zakonu od 15. VII. 1881. imovinski cenzus u gradovima iznosio je 10 forinti izravnog poreza, a na selu 30 i 15 forinti za posjednike i tri forinte za birače na posrednim izborima. Ban je imovinski cenzus čak i povicio na 50 forinti, pa je pravo izbora imalo tek 2% stanovništva, da bi se izbornom reformom Nikole Tomašića postotak glasača povicio na 8%.

i bankarsku politiku Hrvatske i Jugoslavije poslije Prvoga svjetskog rata (Kolar-Dimitrijević, 2009.). Povezivanjem financijskog i industrijskog kapitala Bjelovar postaje peti grad u zagrebačkom okruženju koji podiže industrijski potencijal sjeverne Hrvatske. Izgrađene su brojne obrtničke radionice, ali i tvornice, među kojima se ističu mlinovi te sušionica cikorije tvornice Franck (glavna tvornica bila je u Zagrebu).

Mnogi planovi, pa i dobri, nailaze na otpor građana. Povjesničar književnosti Ilija Pejić je to uočio navodeći kao zanimljivu pojavu Krunu Kolarevića Sanjina, koji u priči *Vječni Žid* priča o poslovnom čovjeku Ahasveru koji dolazi u Bjelovar modernizirati ga, ali mu se građani rugaju, pa ga i zatvaraju, zadovoljni što nemaju u gradu električnu rasvjetu koju treba platiti (Pejić, 2007., str. 127-128).

Poslovni ljudi sastaju se u brojnim kavanama. Vlasnik *Narodne kavane* jest Josip Swab, *Kavane Zagreb* Izidor Steiner, *Kavane Fochmann*. Kvalitetnu gostionicu *Kod Krune* je držao Ante Svoboda, koji stalno širi svoje poslovanje i na druga područja. No vlasnici se često mijenjaju.

Otvaraju se i nove banke i štedionice. Tako je osnovana Hrvatsko obrtna trgovačka banka, kojoj je predsjednik bio Lavoslav Singer, ravnatelj Matija Jakšić, a njegov zamjenik Nikola Bičanić (Hrvatska obrtna trgovačka banka, *Nezavisnost*, 1, 1. XII. 1906., str. 3; 5, 15. XII. 1906., str. 3).

Budući da je 1907. Zemaljska vlada počela odobravati mnogim mjestima više sajмова, Simo Blaževac je s podnačelnikom Omčikusom, Smočinskim, Podgajskim, Werkleinom, Ebenspangerom, Györyjem, Mišulinom, Puretićem te predsjednikom Merkura Singerom zamolio dr. Milana Rojca, koji je postao predstojnik u Zemaljskoj vladi, i podbana Vladimiru Nikoliću da se bjelovarsko sajmište ne miče iz središta grada, jer da upravo to daje Bjelovaru veliku gospodarsku snagu (*Nezavisnost*, 16, 16. III. 1907., str. 5). Međutim vlada je bila odlučna u provedbi svoje odredbe da sajmove treba izmjestiti iz središta gradova, djelujući tako po nalogu iz Budimpešte, pa je to 1907. godine uzburkalo društvenu scenu i u Koprivnici, i u Bjelovaru, i u Đurđevcu. Zanimljivo je da bjelovarski zastupnici u zajedničkom parlamentu Milan Rojca i Teodor Georgijević nisu intervenirali.

Za Bjelovar je bilo prevažno pitanje rasvjete i pogonske energije. Budući da su se mnogi gradovi, pa i Koprivnica, odlučivali za plin, trebalo je i u Bjelovaru odlučiti hoće li se graditi električna centrala ili plinara (*Nezavisnost*, 21, 20. IV.1907., str. 3). Sjednice o toj temi bile su vrlo burne. Stržić je s većinom gradskih zastupnika bio za plinara, a jedino je Gjuro Omčikus, ugledni trgovac i predsjednik Srpskog sokola, dokazivao prednosti električne struje (Rasvjeta, *Nezavisnost*, 23, 4. V. 1907., str. 2-3; Posebna sjednica gradskog zastupstva pod vodstvom Sime Blaževca nije dala rješenje, *Nezavisnost*, 24, 11. V. 1907., str. 2-4). Činilo se da je Stržić pobijedio (Električna energija, *Nezavisnost*, 25, 18. V. 1907., str. 5). Međutim Blaževac stavlja 8. lipnja 1907. ponovno električno pitanje na dnevni red, a ing. Fischer izrađuje posebni elaborat

(Gradsko zastupstvo 8. VI. 1907., *Nezavisnost*, 29, 15. VI. 1907., str. 2-3; 22. VI. 1907., str. 3). Diskusije o plinu i elektrici protegnule su se na čitavo ljeto i Strižić napada Blaževca kao neurednog gradonačelnika koji, među ostalim, odgađa i gradnju nove škole (Gradsko zastupstvo 9. VIII. 1907., *Nezavisnost*, 37, 10. VIII. 1907., str. 2). Blaževac na sve te napade odgovara vrlo mirno i staloženo ukazujući na činjenicu da su postojeća sredstva u proračunu nedovoljna za drugačije vođenje grada.

Zbog nedostatka finansijskih sredstava, odustaje se od akcije za gradnju pruge Križevci – Varaždin, Koprivnica – Vizvar, Vrbovec – Banova Jaruga, iako je očito, s obzirom na proširenu željezničku stanicu, da je gradsko zastupstvo na sjednici 7. svibnja 1907. imalo velikih planova za Bjelovar u prometu (Vicinalna željeznica, *Nezavisnost*, 23, 4. V. 1907.; 24, 11. V. 1907., str. 3-4, 6).

Mnogo se pažnje posvećuje gradskom groblju, te je na sjednici 1. prosinca 1906. zaključeno da se iz zaklade sv. Andrije uredi na groblju kapelica. Blaževac je 1907. podržao zamisao Židovske vjerske općine da se sa 160.000 kruna podigne novi židovski hram, ali je realizacija počela tek 1913. godine (Groblje, *Nezavisnost*, 31, 29. VI. 1907., str. 6).

Najbolje ogleдало planova jesu proračunske sjednice grada. Na proračunskoj sjednici 1. prosinca 1906. zaključeno je da razliku od 809 kruna treba namiriti gradskim prirezom. Od novca u proračunu 4.000 kruna određeno je za gradske škole, iako se zastupnik Puretić protivio tražeći da se ta svota utroši za izgradnju cesta i pločnika (*Nezavisnost*, 2, 8. XII. 1906., str. 3). Novim gradskim kapetanom imenovan je M. Radivojević, protiv čijeg je izbora bio starješina Hrvatskog sokola, osnovanog 1905., ali i predsjednik podružnice Gospodarskog društva u Bjelovaru Miroslav Strižić, navodeći da je Radivojević bio bilježnik Srpsko-pravoslavnih fondova u Karlovcu i zbog toga nepodoban za kapetana. Blaževac i Filip Omčikus podržali su Radivojevića, kojega su poslali na posebni tečaj u Zagreb radi upoznavanja s novim metodama rada policije, ali je ovaj uskoro napustio svoje mjesto u Bjelovaru te se vratio u Karlovac, čime više nije bilo osobe koja bi suzbijala štrajkove i tarifne pokrete u Bjelovaru te prve pojave rada socijaldemokracije s narastanjem broja radnika (*Nezavisnost*, 5, 19. XII. 1906., str. 3). U gradu je krajem 1906. već bilo 389 organiziranih radnika socijalista. Umjesto Radivojevića, za gradskog kapetana postavljen je kasnije pravnik Dušan Jurišić, rodom iz Velikog Grđevca (*Nezavisnost*, 6, 5. I. 1907., str. 4).

Društveni život Bjelovara vrlo je živ. Sokolsko društvo organiziralo je 1907. sokolske svečanosti. Isto tako u Bjelovaru djeluje Gospodarsko društvo koje se 1907., na poticaj Franje Poljaka, reorganizira na principu konzumnih zadruga. Predsjednik podružnice bio je dr. M. Strižić, a tajnik Doić. Poljak kao tajnik Hrvatsko gospodarskog društva došao je u Bjelovar te je ukazao na novu organizaciju društva, gdje se sredstva centraliziraju i onda dijele po potrebi (Gospodarska podružnica, *Nezavisnost*, 20, 13. IV. 1907., str. 4). Bio je to sustav koji je osmislio Miroslav Kulmer i koji je oslabio rad podružnica.

Dobar dio kulturnog života odvija se preko bjelovarskih čitaonica i knjižnica (Renić, 2007., str. 148-151). Blaževac prema mogućnostima pomaže rad čitaonica i knjižnica, a taj rad pomažu i Strižić, i dr. Ivan Winter, i Franjo Podgajski. U Hrvatskoj čitaonici bilo je dosta knjiga na njemačkom jeziku, jer su gotovo svi građani znali njemački. Knjižnica u Bjelovaru imala je veliku obrazovnu ulogu i u tome je još neistražena uloga Andrije Ribara, brata Ivana Ribara (Pejić, 2007., str. 126 i d.). Gimnazijski profesor Dragutin Poljungan zaslužan je pak za osnivanje pučkih knjižnica i 1910. je predloženo Gradskom zastupstvu da dodijeli određena sredstva za osnivanje pučke knjižnice, ali je ono to odbilo s obrazloženjem da će samo osnovati svoju knjižnicu. To osnivanje protegnulo se do 1913., kad je ipak bila otvorena Pučka knjižnica *Preradović* (Renić, 2007., str. 153-154). Vrlo je aktivna i Srpska čitaonica, koja je počela s radom u siječnju 1906. Knjižnice su držale u pretplati gotovo sve važnije stručne i gospodarske novine, što je bilo izuzetno važno za informiranje gospodarstvenika. Znamo da je gradonačelnik Simo Blaževac darovao 1902. komplet Preradovićevih djela knjižnici Hrvatsko-obrazovnog obrtno-radničkog društva *Golub*, koje djeluje od 1887. godine. Blaževac je dolazio i na koncerte Pjevačkog društva *Dvojnica*, koje je osnovano 1873. godine (Renić, 2007., str. 157).

Gospojinsko dobrotvorno društvo u Bjelovaru vodi u to vrijeme Milan Hoholač, županijski tajnik. U vodstvu tog društva bile su gotovo sve žene bjelovarskih uglednika, kao Natalija Georgijević, Anka plemenita Žigrović, ali i supruga Sime Blaževca Katarina. Članovi društva bili su 1907. i Marija Stojanović te dr. J. Herrstein. To društvo organiziralo je krajem svake godine pučku kuhinju, u kojoj se hranilo mnogo siromašne djece. Kićeno je pred Badnjak i božićno drvce s darovima za siromašnu djecu. Gospojinsko društvo vodilo je 1906. brigu o prehranjivanju 65 djece. Krajem 1906. nadareno je 135 djece (Gospojinsko dobrotvorno društvo i Božićno drvce, *Nezavisnost*, 5, 19. XII. 1906., str. 4). U prosincu 1906. podijeljena su 1.123 obroka, u siječnju 1907. godine 1.170 obroka, a u veljači 1907, za što je utrošeno 816 kruna (*Nezavisnost*, 16, 9. III. 1907.). Osim Gospojinskog društva, u Bjelovaru je djelovalo i Izraelsko gospojinsko društvo. Na dobrotvornim zabavama gotovo je uvijek bio prisutan Simo Blaževac sa suprugom. Žene uglednika u Bjelovaru su bile poštivane i njima su se prvo obraćale žene u traženju pomoći. Blaževac je govorio 28. prosinca 1906. o 30-godišnjem radu Julke Mišulin na čelu Ženske djevojačke škole (30. g. Julka Mišulin na čelu djevojačke škole 1876.-1906., *Nezavisnost*, 4, 22. XII. 1906., str. 8).

U 1907. trebalo je ponovno birati polovicu gradskog zastupstva te su u prvom izborništvu ispali Blaževac, Lieberman i Puretić, a u drugom György, Filipan i Kunštek. Trebalo je popuniti i mjesto M. Rojca i Jovana Štekovića u prvom izbornom okrugu, odnosno Kolesara u drugom, jer su napustili Bjelovar (Novi izbori za gradsko zastupstvo, *Nezavisnost*, 31, 29. VI. 1907., str. 3). U prvom izborništvu bilo je 67 glasača, a u drugom 439, jer su glasali samo imućni ljudi i činovnici, dakle mali postotak stanovni-

ka Bjelovara, koji je 1900. godine imao 6.056 stanovnika, od kojih je 1.167 pripadalo vojsci (*Nezavisnost*, 41, 7. IX. 1907., str. 3). Bilo je kritika na sastav izbornih lista, te su neki tvrdili da su izborne liste „izradirane“ i da Zakon o gradovima od 21. lipnja 1895. omogućuje slobodni razvoj manjih gradova jer je neliberalan te da mogu glasati samo zavičajnici, i to oni s imetkom ili u činovničkom statusu, dakako bez žena. Mnogi su nezadovoljni smatrajući da se gradom može odvažnije upravljati (Izradirane izborne liste, *Nezavisnost*, 44, 38. IX. 1907., str. 2-3; K gradskim izvorima, *Nezavisnost*, 45, 6. X. 1907., str. 2). U prvom izborništvu izbori su održani 14. studenog 1907., a u drugom 18. prosinca. Te je izbore kontrolirao dr. Winter (Matija Jakšić, K gradskim izborima, *Nezavisnot*, 47, 19. X. 1907., str. 1-2.). Blaževac je zastupao nezavisne, te je predsjedao na predizbornoj skupštini u Vatrogasnom domu; u ime prvog izborništv govorio je Filip Omčikus, a u ime drugog Nikola Balota (Gradski izbori, *Nezavisnost*, 48, 26. XI. 1907., str. 3). Čuli su se povici: „Mi nećemo činovnike, odvjetnike ni svećenike.“¹⁸ No bilo je i drugih skupova. U gostionici *K zvijezdi* predloženi su za kandidate Blaževac, trgovac Quinz, obrtnik Puretić, ali i Lavoslav Singer, upravitelj paromlina, sudbeni vijećnik Podgajski te šumar Slaničarec (Gradski izbori, *Nezavisnost*, 50, 9. I. 1907., str. 4). Ti izbori i kasniji izbor Blaževca za gradonačelnika pokazuje da je Blaževac još uvijek uživao veliko povjerenje gotovo svih građana, a odaziv na izbore pokazuje da su građani shvatili da mogu utjecati na rad gradske uprave preko svojih ljudi. U prvom izborništvu Izabran je Simo Blaževac s 56 glasova, Puretić s 53, prof. Hohnjec s 45, trgovac Lieberman s 39, Singer s 36. Rojc je bio kandidiran tek dva dana prije izbora te je ostao u manjini s 20 glasova, trgovac Quinz ispaio je s 19, trgovac Marin s 9, sudbeni vijećnik Šinlek sa 7 te dr. Hoholač s 4 glasa, dok su Podgajski, Ebenspanger i župnik Göschl dobili samo po 1 glas (*Nezavisnost*, 51, 16. XI. 1907., str. 1). Zanimljivi su rezultati u drugom izborništvu, gdje je kandidate predlagao Građanski odbor. Starčevićanac limar Filipan, zapovjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva, istaknuo se kao vatrogasac te mu je Blaževac uručio srebrni krst za zasluge s krunom, a dobio je 224 glasa, urar Exner 234, bankovni ravnatelj Jakšić 214, krojač Škornjak 210, privatni činovnik Fochtman 201. Propali su odvjetnici dr. B. Rehberger i dr. Wagner, dok je šumar Laksar dobio svega 83 glasa, trgovac Lauš 41 glas, dr. Winter 3 glasa, Blaževac i Svoboda po 1 (*Nezavisnost*, 52, 23. XI. 1907., str. 5). Konstituirajuća skupština gradskog zastupstva održana je 21. studenog 1907. u prisutnosti velikog župana Georgijevića, pred kojim su novi zastupnici položili prisegu. Na Omčikusov prijedlog Simu Blaževca za gradonačelnika izabrano je 19 od 20 zastupnika. Blaževac je zahvalio na tome i predložio za podnačelnika Omčikusa, a zanimljivo je da je i sedam starčevićanaca u zastupstvu glasalo za taj prijedlog (*Nezavisnost*, 52, 23. XI. 1907., str. 5).

¹⁸ Za kandidate su predloženi limar Slavoljub Filipan, krčmar Martin Vrbovčan, kućevlasnik Josip Filippek, krojač Ivan Škornjak, opančar Nikola Heraković, posebnik Gjuro Čimić, krčmar Vinko Fabio te urar Vilim Exner.

Gradski proračun za 1908. bio je sličan proračunu iz prethodnih dviju godina. Prihodi su iznosili 228.887 kruna, a rashodi 228.486 kruna, što znači da je i taj proračun bio jako štedljiv i u njemu nisu bile predviđene gotovo nikakve investicije, što je ljutilo dio bjelovarskih gospodarstvenika. Iz proračuna se vidi da je petina gradskih prihoda išla u državnu blagajnu i samo od poreza na vino država je dobila 30.000 kruna. Blaževćeva plaća određena je na 2.400 kruna, a za sve gradske činovnike izdano je godišnje 19.000 kruna i nisu bile predviđene nikakve povišice (Proračun za 1908., *Nezavisnost*, 11, 30. XI. 1907., str. 2). Sjednice gradskog zastupstva bile su duge i naporne. Na sjednici 29. studenog 1907. zastupnik Stričić opet ne dobiva odgovor na pitanje što je s gradskom šumom, odnosno kada će biti dovršena segregacija. On pita i što je s dogradnjom gimnazije. Kritizira štedljivi proračun te da treba uvećati gradske prihode kako bi se moglo započeti s većim investicijama, a u tome ga podržava i apotekar Werklein, koji kritizira što gradska općina ima samo 30 dionica Bjelovarske štedionice, pa i nema veće materijalne koristi od njezina uspješnog djelovanja (*Nezavisnost*, 2, 7. XII. 1907., str. 3-4). U proračunu nije bilo određeno gotovo ništa za kulturu, pa je čitava kulturna aktivnost ovisila, kao i ranije, o priložima građana. Usprkos povoljnom ishodu izbora za gradonačelnika, ipak se nazire veliko nezadovoljstvo dotadašnjim radom gradske uprave, dakle i politikom kako ju je dvadeset godina vodio Simo Blaževac. Tražilo se manje porezno opterećenje građana i veća financijska podrška gradu od Zemaljske vlade.

No to je i vrlo teško vrijeme i u Zagrebu. Zbog mađarskog jezika na željeznici došlo je i do smjene banova, pa Teodora Pejačevića nakon kratkotrajnog banovanja Rakodzaya smjenjuje Pavao Rauch, kojega su kao sina Levina, svi smatrali teškim unionistom i od početka se opozicija žestoko okomila na tog martijanečkog veleposjednika. On je morao odgoditi zasjedanje Hrvatskog sabora, a zbog propalog veleizdajničkog procesa protiv Srba vođenog na zagrebačkom sudu, ostao je i bez banstva. No ni Rauchov nasljednik Slavko Cuvaj, čiji je otac Juraj bio svojedobno gradonačelnik Bjelovara, nije prošao bolje, pa se povukao s banske stolice nakon atentata koji je na njega izvršen u Zagrebu. Novi ban dr. Nikola Tomašić uzalud pokušava surađivati s predstavnicima Hrvatsko-srpske koalicije. Ispolitizirano građanstvo u Hrvatskoj kritizira sada sve postupke vlasti tražeći promjene i reforme, gledajući sve češće prema istoku, gdje se uspješno razvija Kraljevina Srbija.

Politiziranje društva zahvatilo je sve, pa i Bjelovar, gdje se organiziraju pojedine struke u svojim stručnim organizacijama. U Bjelovaru je 21. veljače 1909. otvoren Trgovački dom, pa se u njemu okupljaju bjelovarski trgovci okupljeni u Savezu trgovaca, kojima je predsjednik Lavoslav Singer, a potpredsjednici su Lieberman i Edo Plachte. Bjelovarski trgovci sudjeluju i na Zagrebačkoj burzi, koja je otvorena u sklopu Trgovačkog društva (*Nezavisnost*, 13, 27. II. 1909., str. 3). U Bjelovaru je 4. srpnja 1909. osnovana i podružnica Saveza hrvatskih obrtnika kojoj je za predsjednika

izabran Ivan Škornjak, za tajnika tiskar i knjižar Lavoslav Weiss, a za blagajnika Antun Šegrc (*Nezavisnost*, 32, 10. VII. 1909., str. 3). Na drugoj strani organiziraju se sve više i radnici, kako obrtnički, tako i trgovački i industrijski, koji traže više prava pod utjecajem sve boljeg radničkog zakonodavstva. Oni ukazuju preko svojih organizacija na to da se često ne poštuju naredbe o zatvaranju trgovina nedjeljom u 10 sati, i Simo Blaževac misli da bi, s obzirom na gospodarske prilike, bilo najbolje da se ta naredba ukine, pokazavši time da su mu poslodavci bliži od radnika.

Komunalni problemi u gradu rastu sa sve brojnijim stanovništvom, ali se oni ne rješavaju potrebnom brzinom. Oduljilo se pitanje bjelovarske rasvjete, da bi konačno bio prihvaćen prijedlog ing. Fischera za plinaru, s obrazloženjem da kod elektrike prve godine nema dobiti, a kod plina se plin odmah naplaćuje, iako su mnogi naglašavali da samo električna struja daje mogućnost uporabe brojnih strojeva koji su se već počeli rabiti i u obrtničkim radionicama. Presudno za donošenje odluke bilo je to što bi početni izdaci za elektranu bili 57.000 kruna, a kod plinare 49.000 kruna (Odluke gradskog zastupstva, *Nezavisnost*, 5, 28. XII. 1907., str. 2-4; 4. I. 1908., str. 8; 7, 11. I. 1908.; 8, 18. I. 1908., str. 2).

U vremenu kada se ne saziva Hrvatski sabor zbog ustavne krize Milan Rojc dobiva sve važniju ulogu. On se zajedno s Pejačevićem povukao iz zajedničkog Ugarsko-hrvatskog parlamenta zbog jezika na željeznici, te se ponovno nastanio u Bjelovaru. I on i Miroslav Stričić računaju na poslaničko mjesto u Hrvatskom saboru prilikom novih izbora 28. veljače 1908. (Izbori, *Nezavisnost*, 7, 11. I. 1908., str. 3-4). Iako je bio na mnogim funkcijama u Bjelovaru, imajući iza sebe 20 godina javnog rada, za saborskog zastupnika izabran je Milan Rojc.¹⁹ Međutim taj sabor raspušten je nakon druge sjednice i Rauch vlada bez Sabora. Gradsko zastupstvo Bjelovara radi posve normalno i bez većih uznemirenja. Rojc je doista i izabran za saborskog sabornika, ali zbog toga što Rauchovi pristaše nisu dobili nijedan mandat, to je saborsko zasjedanje odmah odgođeno i Rauch vlada bez Sabora, koji se nije sastajao čitavo vrijeme njegova banovanja. No gradsko zastupstvo u Bjelovaru djeluje i dalje normalno, iako svima postaje jasno da, radi napretka grada, treba uvesti nove poreze (Nove gradske daće. Sjednica 31. III. 1908., *Nezavisnost*, 19, 4. IV. 1908.). Blaževac djeluje smireno i 28. ožujka 1908. želi sretan odlazak 53. pukovniji u svratištu *Zvijezdi* jer se očito dobro osjeća među časnicima, a dočekuje isto tako s velikom radošću 16 pukovniju, koja je u Bjelovaru bila matična (*Nezavisnost*, 19, 4. IV. 1908., str. 3, 20; 11. IV. 1908, str. 2).

Gospojinsko dobrotvorno društvo s predsjednicom Lelom Georgijević i potpredsjednicom Albertinom pol. Luterotti također organiziraju uobičajene zabave u vrijeme karnevala. Zanimljivo je da je tajnik društva bio dr. M. Stričić i možda upra-

¹⁹ Stričić je bio 10 godina gradski zastupnik, predsjednik pjevačkog društva *Dvojnice*, a 14 godina vodio je blagajnu Gospojinskog društva. Bio je i tajnik Crvenog križa i na čelu podružnice Gospodarskog društva (M. Stričić, 20 godina javnog rada, *Nezavisnost*, 19, 4. IV. 1908., str. 3).

vo njegovom vještom vođenju financija treba zahvaliti da je imetak društva 1908. godine iznosio 10.306 kruna i da se svake godine skupilo više od 1.300 kruna za dobrotvorne svrhe. Među odbornicima bile su Baluta, Blaževac, Ebenspanger, Fleischer, Fischer, Geron, Hohnjec, Ilić, Kovačić, Kunić, Liebermann i Mišulin i njihov je rad izvanredno važan za razumijevanje društvenog života u gradu i snižavanje napetosti (Glavna skupština Gospojinskog dobrotvornog društva 4. IV. 1908., *Nezavisnost*, 21, 18. IV. 1908., str. 4).

U 1908. gradski se prirezi povećavaju, kako je bilo i najavljeno. Uvodi se taracovina koja omogućuje asfaltiranje ulica (Taracovina. Prilog, *Nezavisnost*, 27, 30. V. 1908., str. 4). No sve su intenzivniji zahtjevi za podizanje investicijskog kredita kojim bi se rješavali ti i slični problemi. U međuvremenu je stiglo odobrenje Zemaljske vlade za izgradnju plinare, što je izazivalo nezadovoljstvo dr. Ivana Wintera, Franje Omčikusa i Milana Rojca, koji su 3. kolovoza 1908. u *Zvijezdi* načinili interpelaciju smatrajući da se grad loše vodi, kao „...u kameno doba“, i da bi trebalo graditi električnu centralu kao što ju je 1907. izgradio Zagreb (P. Gradske investicije, *Nezavisnost*, 36, 1. VIII. 1908., str. 3-4). Gradnja plinare povjerena je tvrtki Franjo Manošek d.d. iz Beča i, kao i u Koprivnici, instalacije su loše izvedene i ubrzo se pokazalo da je plinifikacija bila promašaj (*Nezavisnost*, 40, 29. VIII. 1908., str. 2).

Više se nije moglo odgađati ni preseljenje sajmišta na Logorište te je određeno da se utroši 175.000 kruna za uređenje novog sajmišta, ali je Blaževcu uspjelo da do 1913. odgodi izvršenje te odluke (*Nezavisnost*, 42, 12. XII. 1907., str. 1). Simo Blaževac 15. je rujna 1908. izložio sve probleme grada banu Pavlu Rauchu, koji je došao u Križevce, s križevačkim veleposjednikom Kiepackom i biskupom Drobeckim radi pitanja stočnih izložbi (*Nezavisnost*, 43, 19. IX. 1908., str. 4). Zastupnik Strižić traži krajem 1908. da se u Bjelovaru sagradi moderna klaonica s obzirom na velik broj stoke (Sjednica gradskog zastupstva, 7. X. 1908., *Nezavisnost*, 46, 10. X. 1908., str. 3). U bjelovarskim novinama nalazimo brojne natječaje za gradske nabave. Grad drži osam pastuha u konjarskoj stanici u Bjelovaru koji imaju rasplodnu ulogu, a za konje je zainteresirana i konjanička pukovnija. Preko oglasa nabavljala se krma te se 100 kg zobi plaćalo 16 kruna, sijena 8 kruna, a slame 3 krune (Oglas, *Nezavisnost*, 49, 31. X. 1908., str. 4).

U studenom 1908. za podnačelnika je umjesto Omčikusa izabran dr. Miroslav Strižić. Budući da je Strižić bio do tada žestok protivnik dotadašnje gradske politike, rad gradske općine postaje prepun kontroverzi i ništa se više ne provodi bez oštrih rasprava. Blaževac nije krio svoje divljenje prema caru koji je Monarhiji dao pola stoljeća mira bez naglašavanja njegove otuđenosti od naroda. On Bjelovaru priređuje bez prisutnosti cara veliku proslavu obilježavanja polustoljetne vladavine cara Franje Josipa. Na proslavi sudjeluju oba pjevačka društva i pjeva se himna *Lijepa naša* uz vatromet, a u Liebermannovoj trgovini izložena je velika slika cara okruženog seljacima. Grad je bio okićen trobojnicama, a paromlin je bio osvjetljen električnom

rasvjetom jer je u mlinu bio montiran dinamo-stroj koji je davao električnu struju („Živio Josip!“, *Nezavisnost*, 53, 28. XI. 1908.; 1, 5. XII. 1908., str. 3). I 18. kolovoza 1909. msgr. Göszl služi u katoličkoj crkvi svečanu misu u povodu obilježavanja 79. obljetnice careva rođenja, a dakako da je misi prisustvovao i Simo Blaževac (*Nezavisnost*, 38, 21. VIII. 1909., str. 3).

Pažnju javnosti od ozbiljnih problema odvlači i svečano obilježavanje dvadesetogodišnjice načelnikovanja Sime Blaževca na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva 12. prosinca 1908. na kojoj je bio i veliki župan Georgijević. Blaževac je bio doveden u dvoranu poput bana i na Strižićev prijedlog proglašen je začasnim bjelovarskim građaninom. Pritom je istaknuto da je Blaževac uspio doći na mjesto gradonačelnika još kao mlad čovjek u naponu snage te je uspio uspješno voditi grad tijekom toliko godina. Iznenađeni Blaževac tronuto je zahvalio na tome (*Nezavisnost*, 2, 12. XII. 1908., str. 2-3; 3, 19. XII. 1908.).

No ta svečanost ipak mu je dala na znanje da građani očekuju promjene i da se gradom u kojemu je Strižić podnačelnik neće moći vladati kao ranije. Prekida se s velikom štednjom i uravnoteženim gradskim proračunom, za koji se uvijek zalagao Blaževac, pa su kraj redovnih prihoda od 275.161 kruna iskazani u proračunu za 1909. i rashodi od 299.475 kruna. Razlika se mislila namiriti taracovinskom uvozninom, te je zamoljen ban da se gradu dodijele još dva godišnja sajma, i to 17. travnja i 17. rujna. S tom molbom otišla je bjelovarska delegacija ponovno k banu Rauchu 14. prosinca 1908. (*Nezavisnost*, 3, 19. XII. 1908., str. 2-3). Odobreni su dodatni sajmovi i to je Blaževac zadovoljno objavio na sjednici gradskog zastupstva 27. siječnja 1909. Dopušteno je i otvaranje baždarskog ureda za bačve, što je bilo važno s obzirom na bilogorska vina, koja su postajala sve prisutnija na stolovima vinskih sladokusaca. Blaževac je vrlo popularna ličnost u gradu.

Na sjednici Dobrovoljnog vatrogasnog društva u ožujku 1909. izabran je S. Blaževac za predsjednika i nadvojvodu, a tajnik mu je bio učitelj Rudolf Žličar, vješt peru i dobar organizator (Godišnja skupština Dobrovoljnog vatrogasnog društva, *Nezavisnost*, 15, 13. III. 1909., str. 3).

Sve više trgovaca te trgovačkih putnika i agenata dolazi u tom vremenu u grad, pa su svratišta *K zvijezdi*, *Josip Purgar*,²⁰ *Toma* i *Magulac* obično puna, a preko novina može se pratiti broj posjetitelja u gradu. Grad se poljepšava i uređuje, a broj ugostiteljskih objekata raste.

Grad Bjelovar iskazuje i posebne potrebe. Podružnica Hrvatskoga gospodarskog društva zamolila je da se i u Bjelovaru osnuje trgovačka ili obrtna škola kako bi imali stručniji kadar. Međutim već se u studenom 1909. od toga odustalo, jer je

²⁰ Nakon smrti Purgara svratište je preuzeo krajem 1910. Ivan Barta koji je vodio kupališno svratište u Daruvaru.

najavljeno otvaranje Merkurove trgovačke škole u siječnju 1910. godine. Zanimljivo je da je Bjelovar odbio 1912. da se u njemu osnuje učiteljska škola, te je očito svoju budućnost tražio u gospodarskom i prometnom, a ne prosvjetnom razvoju, prepustivši taj zadatak Križevcima (*Nezavisnost*, 10, 1. II. 1913., str. 4). Ipak nagrađuje se dugogodišnji rad na školi. Na sjednici gradskog zastupstva 3. studenog 1909. Simo Blaževac, Strižić i Batala čestitaju gradskoj učiteljici Barici Fleischer 30. obljetnicu rada (*Nezavisnost*, 39, 6. XI. 1909., str. 3).

Blaževac potpisuje sve odluke grada, a s posebnom pažnjom prati poslove zakupa i natječaje stvarajući tako kod građana osjećaj da sudjeluju u vlasti. Natječaji se raspisuju i za niža mjesta stalnih namještenika, kao naprimjer za ovrhovoditelja, koji prima mjesečno 120 kruna (Takav je, *Nezavisnost*, 31, 3. VII. 1909., str. 7; 38, 21. VIII. 1909., str. 6).

U kolovozu 1909. Blaževac je objavio oglas i o obaveznom upisu djece u školu, a to je činio svake godine sve do 1913. godine jer je gradsko poglavarstvo kontroliralo polazak djece u školu (*Nezavisnost*, 39, 28. VIII. 1909., str. 7). Blaževac je raspisao natječaj 1889. za gradnju nove pučke škole i u natječaj se uključio i poznati arhitekt Rudolf Lubynski (Nacrti za gradsku pučku školu u Bjelovaru, *Nezavisnost*, 18, 3. IV. 1909., str. 4). No prenapregnuti planovi nisu se ostvarivali željenim tempom, pa je gradski zastupnik dr. Milan Rojc na sjednici zastupstva 9. kolovoza 1909. podnio pritužbu (*Nezavisnost*, 37, 14. VIII. 1909., str. 4). Situacija se nešto poboljšala sljedeće godine. *Pravilnik za uređenje taracovinske uvoznine od 12. prosinca 1908.* počeo se primjenjivati 1909., ali ubiranje taracovine nije teklo očekivanim ritmom, pa je došlo čak do bojkota okolnih sela, gdje su seljaci odbijali plaćati taracovinu. Na sjednici zastupstva 9. kolovoza 1909. potvrđen je pravilnik o izdavanju u zakup gotovo svih gradskih prihoda, te se od 12 mjesečnih i četiri godišnja sajma očekivao prihod od 18.000 kruna (*Nezavisnost*, 39, 28. VIII. 1909., str. 7).

U srpnju 1909. Teodor Bošnjak imenovan je tajnikom Zemaljske vlade, a Slavko Cuvaj smjenjuje Czernkovicha na podbanskoj stolici. I Bošnjak i Cuvaj bili su dijelom svog života vezani za Bjelovar, pa se zahvaljujući tome mnogo očekuje. Oni zajednički dolaze 8. rujna 1909. u grad te se sastaju s Blaževcem (*Nezavisnost*, 41, 11. IX. 1909., str. 2). Dogovoren je milijunski zajam podignut kod Hipotekarne banke uz isplatu tijekom 50 godina radi gradnje plinare, osnovne škole, klaonice i kanalizacije. O nužnosti tog zajma raspravlja se žučno i dugo na sjednicama 29. prosinca 1911. – 6. siječnja 1912. (Novi komunalni zajam, *Nezavisnost*, 2, 9. XII. 1911., str. 1; 5, 30. II. 1911., str. 3; 6, 6. I. 1912.). Radovi na kanalizaciji započeli su već u listopadu 1909. te je Blaževac potpisao ugovor o izvedbi u iznosu od 82.000 kruna (*Nezavisnost*, 46, 16. X. 1909., str. 6-7). Uskoro zatim Blaževac zabranjuje brzu vožnju po gradu uz kaznu od 200 kruna ili 14 dana zatvora (*Nezavisnost*, 49, 6. XI. 1909., str. 5).

Na sjednici gradskog zastupstva 29. XII. 1910. zaključeno je da će plinarom, čija je izgradnja stajala 385.472 kruna, upravljati Dragutin Gerbl te da će se naplaćivati kućni metar plina 32 filira po kućanstvu, a za obrt 20 filira (*Nezavisnost*, 1, 4. XII. 1910.,

str. 2). Budući da su gospodarski poslovi grada bili sve veći, za gradskog ekonomu izabran je Stjepan pl. Pavlečić, čija je plaća iznosila 1.000 kruna godišnje i još 360 kruna za stanarinu te 500 kruna posebnog dodatka (Oglas, *Nezavisnost*, 4, 25. XII. 1909., str. 2.; Imenovanje, *Nezavisnost*, 1, 4. XII. 1910., str. 5). Ta visoka plaća potvrđuje veliku brigu grada da se gospodarski poslovi, u koje je ulazilo i dodjeljivanje drvnog deputata krajiškim pravoužitnicima, obavljaju točno i na vrijeme (*Nezavisnost*, 2, 10. XII. 1910.). Očito je da Blaževac vodi veliku brigu da svi dobiju ono što im pripada po zakonu i da vlada gradom pravedno. No vremena su bila teška i za banovanja Nikole Tomašića sve veći utjecaj u Bjelovaru dobiva dr. Milan Rojc, političar i odvjetnik čije je djelovanje bilo mnogo iznad lokalnog. Dotadašnji kotarski načelnik A. Šenoa premješten je u Našice, a novi je Vaso Pavić (*Nezavisnost*, 8, 22. I. 1910., str. 5). I dotadašnjeg ekonomu Pavlečića, koji je bio plemićkog porijekla, smjenjuje već u ožujku 1910. Ivan Korač i na njegov prijedlog odmah su uvedeni svakodnevni sajmovi živeži, o čemu je Simo Blaževac oglasom obavijestio građanstvo (Oglas od 1. srpnja, *Nezavisnost*, 32, 9. VII. 1910.).

Lavoslav Singer, ponovno izabran za saborskog zastupnika, zalaže se za intenzivniju gradnju pruge Bjelovar – Veliki Zdenci ističući da kamo dođe pruga, dođe i napredak (*Nezavisnost*, 12, 19. II. 1910., str. 2-3). Bjelovar je u tom vremenu u snažnom industrijskom usponu. Prvi bjelovarski paromlin bio je zamišljen kao eksportni mlin te je sagrađen na 10 katastarskih jutara i imao je 20 zgrada i dva parna stroja jačine 300 i 600 KS. Mogao je dnevno samljeti pet vagona brašna te zaposliti 75 radnika (Prvi bjelovarski paromlin, *Nezavisnost*, 27, 4. VI. 1910., str. 3). Bjelovar je imao i ledanu, a Ignac i Mario Fürst grade 1909. „Bjelovarsku industriju za izradbu drva“ koja je izrađivala namještaj za kasarne i kundake za puške (*Nezavisnost*, 29, 18. VI. 1910., str. 2). I u okolici Bjelovara otvaraju se velike tvornice. U Trojstvu je otvorena Cigłana d.d., u kojoj je Strižić bio u ravnateljstvu. Moglo bi se reći da Bjelovar doslovno „cvate“, pa je u srpnju organizirana prva cvjetna povorka u kojoj sudjeluje i Katarina Blaževac (*Nezavisnost*, 35, 30. VII. 1910., str. 3-4). Tomašićevi izbori za Sabor provedeni su 28. listopada 1910., ali kratkotrajno slaganje bana s Hrvatsko-srpskom koalicijom ubrzo je bilo poremećeno, pa – iako su se održavale sjednice Sabora – u zemlji nije zavladao sloga. I u takvim uvjetima Blaževac nastoji stvoriti u Bjelovaru slavljeničku klimu te je organizirao veliku proslavu u povodu careve 80. obljetnice 17. kolovoza 1910. Svečanu povorku predvode Blaževac i Strižić na Banskom trgu u svećanim odijelima i s cilindrima na glavi uz zvukove vojničke glazbe i posebne izvedbe društava *Dvojnica*, *Goluba*, *Merkura* i *Sokola*. Održana je i velika bakljada, a Singer je Blaževcu dao 500 kruna za sirotinju. Ova svečanost je zadnja velika proslava u čast dugovječnog habsburškog cara (Proslava kraljeve 80-godišnjice, *Nezavisnost*, 38, 20. VIII. 1910., str. 3).

Blaževčeva popularnost velikim dijelom izvire i zbog suradnje s Dobrovoljnim vatrogasnim društvom, koje je 1910. održalo vježbu u vojarni u prisutnosti Blaževca,

koji je 1909. – 1911. i predsjednik tog društva (*Nezavisnost*, 35, 10. VII. 1910., str. 4; 15, 11. III. 1911., str. 6). Preko tog društva jačala se solidarnost građana u nevolji i važnost tih nepolitičkih društava bila je u građanskoj Hrvatskoj mnogo veća nego što se misli. Tajnik društva Žličar člancima u *Nezavisnosti* obavještavao je građanstvo o svim zbivanjima u društvu. Tako je detaljno opisao 38-godišnju skupštinu 25. ožujka 1911. kojoj je predsjedao Simo Blaževac, koji je zbog bolesti, a onda i smrti ranijeg zapovjednika Filipana u kolovozu 1911., preuzeo i nadzapovjedništvo Društva. Društvo je imalo 147 redovnih članova te 130 podupirućih i 98 začasnih. Vatrogasci su sudjelovali kod proslave Florijana, Tijelova, rođendana kralja i na drugim manifestacijama svojom glazbom. Prisustvovali su i 40. kongresu Vatrogasnog društva u Ljubljani. Bolnička blagajna tog društva imala je 14.242 krune, društvena 1.210 kruna, a na računu odbora bilo je 29 kruna. Među odbornicima Društva bio je i Ignatz Puretić i dr. Miroslav Bićanić i tu se susreću na neki način svi bjelovarski uglednici (*Nezavisnost*, 18, 1. IV. 1911., str. 5-6).

No i grad Bjelovar mora 24. i 25. X. 1910. obaviti nove izbore za gradsko zastupstvo i izabrati u prvom izborništvu 6 zastupnika, a u drugom 7. U prvom je glasao 71 glasač od 88 upisanih, te su izabrani Adolf Mišulin sa 68 glasova, nadšumar Ivan Beck s 55, dr. Mislav Stržić s 54, sudski vijećnik Franjo Stilinović s 42, upravitelj Prvog bjelovarskog paromlina Rudolf Fochtman s 41, Julio Lauš s 36 glasova. U drugom izborništvu bila su upisana 493 glasača, ali su izborima pristupila samo 273 glasača te su izabrani Gjuro Čimić s 273 glasa, Marko Hajduković s 236, Nikola Balota s 223, Josip Werklein sa 192, dr. Rudolf Wagner sa 189, Josip Stekar sa 182 glasa, a nisu prošli prof. Andrija Ribar, koji je dobio 93 glasa, i Živković sa 182 glasa (*Nezavisnost*, 46, 15. X. 1910., str. 6, te Gradski izbori, *Nezavisnost*, 48, 29. X. 1910.). Staro zastupstvo sastalo se 12. studenog 1910., te je Blaževac zahvalio starim zastupnicima nabrojivši sve što je učinjeno 1907. – 1910. godine za grad. Već 16. studenog sastalo se obnovljeno zastupstvo te je za podnačelnika ponovno izabran M. Stržić, a izabrani su i članovi četrnaest odbora: Političko-upravnog, Gospodarsko-građevinskog, uboškog, karnosnog, zdravstvenog, ekonomskog, aprovizacijskog, nadzornog itd. Uglavnom sve što je bilo važno rješavalo se sada u odborima pa su onda na sjednicu zastupstva dolazili ti prijedlozi uglavnom samo na potvrdu (*Nezavisnost*, 51, 19. XI. 1910., str. 3).

Međutim krajem 1910. dolazi do čestih obustava sajмова zbog bolesti stoke, što su strogo kontrolirali Mađari. Gradonačelnik Blaževac oglasima o zabranama sajmovâ informira narod ističući da bi trebalo ojačati veterinarsku službu u Bjelovaru. Izgleda da se promet stokom odvijao kroz posebnu ustanovu. U bjelovarskoj je klaonici 1910. godine zaklano: 191 bik, 560 volova, 1.019 krava, 389 junica, 1.292 teladi, 25 janjaca, 108 koza i 2.048 svinja, a vlasništvo je promijenilo 3.128 bikova, 6.207 krava, 2.516 junica, 7.358 volova, 7.947 teladi, 3.388 konja i 20.792 svinje, što potvrđuje živost na bjelovarskom sajmištu, ali i da je „trbuh grada“ bio poprilično velik te da se

trošilo dosta mesa. Od ožujka 1911. uređen je i odio za konje na novom sajmištu na Logorištu. No česte zabrane sajмова zbog bolesti stokom smanjuju i prihode grada, što se nije moglo nadomjestiti prodajom drugih proizvoda građanstvu. U tim vremenima građanstvo se opskrbljivalo preko privremenih aprovizacija, te je oglasom Blaževac obavijestio građane da od 2. siječnja 1911. mogu kupiti krumpir po 8 filira za kilogram te kiselo zelje i repu po 18 filira, što je bilo dosta skupo (Oglas, *Nezavisnost*, 5, 31. XII. 1910., str. 4; Aprovizacija grada, *Nezavisnost*, 8, 21. I. 1911.; Oglas, *Nezavisnost*, 16, 18. III. 1911., str. 5).

S obzirom na ojačanu ulogu Bjelovara i u političkom životu i u gospodarstvu sjeverne zemlje te porez koji daju Zemaljskoj vladi, Simo Blaževac zalaže se na sjednici gradskog zastupstva 27. veljače 1911. da Bjelovar bude uvršten u gradove prvog reda poput Varaždina, Zemuna, Zagreba i Osijeka, čime bi ojačao svoju samoupravu. Tražili su i da se u Bjelovaru otvori podružnica Austro-ugarske banke s obzirom na financijsku ulogu Bjelovara na širem području, ali su ti prijedlozi odbijeni (Gradsko zastupstvo, *Nezavisnost*, 14, 4. III. 1911., str. 2).

U tom vremenu Blaževac je prvi put počeo pobolijevati. Gotovo iznenada 2. travnja 1911. upravu grada morao je predati Stevanu Kosieru i Miroslavu Strižiću zbog operacije očiju. Operacija je uspjela, ali je oporavak trajao vrlo dugo te se Blaževac vratio na posao tek 8. srpnja 1911. (S. Blaževac na operaciji, *Nezavisnost*, 19, 8. IV. 1911., str. 3; 24, 13. V. 1911., str. 4; 32, 8. VII. 1911., str. 3). Sjednice vodi Miroslav Strižić, ali gradske poslove, osobito one financijske prirode, rješava Blaževčev prijatelj Stevan Kosier.

U vrijeme Blaževčeva izbivanja ojačalo je nezadovoljstvo građana investicijskom politikom grada. Kornelije Bosiljčević piše članak „Kakav treba da je hrvatski gradski zastupnik?“ (*Nezavisnost*, 36, 5. VIII. 1911., str. 2). No Blaževac i dalje djeluje na stari način, ali ipak više nego prije obavještava građane detaljno o sadržaju gradskih sjednica, a oglasima i o svim natječajima i sajmovima jer su oni bili izvanredno važni za uvećanje gradskih prihoda, a time i za razvoj grada. Bila je to ista logika kojom su stari Atenjani zadržali Agoru u središtu Atene jer je tržnica u središtu grada omogućavala lakše kontakte trgovaca i kupaca, a ujedno je nosila i korist ugostiteljima. U tom je vremenu postalo očito da grad mora podići zajam ako neće zaostati za ostalim gradovima, te je na sjednici gradskog zastupstva 27. listopada 1911. osnovan posebni odbor u kojem su bili Strižić, Balota i gimnazijski profesor Branko Živković (*Nezavisnost*, 48, 28. X. 1911., str. 4).

Zbog ostavke Većeslava Exnera i smrti Filipana Trebalo, trebalo je 15. listopada 1911. provesti i dopunske izbore, te je Blaževac objavio opširni oglas uoči izbora (vidi faksimil) ističući da se ne mogu kandidirati gradski činovnici. Izabrani su Ivan Winter s 207 glasova i Ljubomir Bakić sa 164 glasa, a propali su tehničar Daniel Šoch i trgovac građevnim drvom Ignac Fürst (*Nezavisnost*, 49, 4. XI. 1911., str. 5; 51, 17. XI.

1911., str. 5). Sjednica gradskog zastupstva 25. studenog 1911. bila je vrlo burna jer je Julijo Lauš tražio češke sastajanje građevnog odbora, a iskazano je da je grad asfaltiran troškom od 234.206 kruna, od čega su 177.103 krune bile obveznice kod Hrvatske eskomptne banke iz Zagreba (*Nezavisnost*, 1, 2. XII. 1911., str. 2).

KR. KOTARSKA OBLAST U BJELOVARU
dan 27. listopada 1911.

Broj 9092 ex 1911.
PREDMET: izbor dvojice gradskih zastupnika.

O G L A S.

Udijeli smrti Svetogih Filipa i primljene ostavine Valeriana Kanova liquidacijska mjestu gradskih zastupnika, najradije da se nastupiti podjednako dne 1. listopada 1910. naknadno izdane listovima II. listovima za izbor gradskog zastupstva prema §. 46. predložila stavka zakona o ustroju gradskih općina od 21. Epeja 1895. listovom koji će vladati samo do redovnog izbora, što će se obaviti koncem godine 1912. da kojega bi izbor bio istan najprije nametanje gorje drugje.

Po sačinjavaju gradskog zastupstva od dana tačka 283. predložiti da se taj izbor u gradskoj vijećnici u srijedu dne 15. studenog 1911. u 9 sati pripreme, a glasovanje sačinjavati u 12 sati u podne. Izborom će reznati izbori odbor sastavljeni od g. gradskog zastupnika Nikole Baksa kao predsjednika, te g. gradskih občina Vasa Doka, Laventina Hrnčića, Augusta Mihalčića i Martina Vrhovca, kao predsjednika, te gradskog vijećnika Kosača, kao tajništva, kako to predpisuje §. 47. istog zakona.

Prema §§. 30. i 32. spomenutog zakona ima osmi izbornik, koji isti izbor, doći odbore pred izbori odbor u vrijeme gore odabranje. Izbor je javan, a glasuje se redovito glasovanjem, no slobodno je izjaviti i vanjsko glasovanje.

Glasovanje stavlja izbornici u izboru čemu pred izborom odborom, a vanjsko glasovanje upućuje odborici paragrafa u izbori zastupnik.

Na glasovnici imaju biti upisano samo tačka imena, koliko se ima grad zastupnika, dakle samo dva, jer se imena postoje toga koje se vratio.

Izborno paragrafima imade prvo glasovati, što ako propusti, odbiti se glasovanje i se može više glasovati.

Čim nije rok, odvođen za glasovanje imade da predsjednik, da je glasovanje sačinjavati. — Nakon toga predložiti da odbor glasovnice i osome glasova, da se vrjeti, staja i se njihov broj se brojem glasovanih izbornika, koje će točno bijeliti dva lista i paragrafa odabra.

Glasovi dati osobama, koje su u stupnje I. izbornika osuđuju se brojiti, što će se u izborom sačinjavati imadati.

Izabranim gradskim zastupnikom smatra se, što je dobio više od polovice predanih glasova.

Ako imadati se brojaju dvojice ne bude dobila zastupanje nadpolutinje većine, odbiti će se uli izbor među. osom dvojicom koji su dobili najviše glasova. — Glasovi dati osobama pri izboru nepredstavljivi, na koje se, što će se u sačinjavati sačinjavati Ako osoba pri izboru predložiti, dobija jednak broj glasova, odbiti će se od svih koji gradskim zastupnikom. Čim se glasovi potpuno, predložiti da predsjednik osobe, koje su izabrane gradskim zastupnikom, potvrditi se obavljati općinske i izabrane zastupnike.

Broje i pripreme, odbiti će u njima gradsko zastupstvo i svega odbiti predložiti osobe, koji su pripreme potpisati, a osome — bača i nezadovoljni — pristaji prvo pred odbiti sačinjavati odbori na kr. Zap. oblast u roku od 8 dana. Na sačinjavati pripreme ne će se ući odbiti.

U smislu §§. 29. 30. i 32. odnosenog zakona osome bi izabrane gradskim zastupnikom samo završavaju gradski općini, koji osome stalo pribiti i koji je predložiti u listovima njegovog izbornika.

Na osome bi izabrane odborici gradski izbornici, odbiti i sačinjavati osome koje su se gradskim općinom u paragraf, osome predstavljivi gradskih občina i pribiti, kao i oni, koji glose potpisani im pama i gradskog imada cime rešena položiti, radije osome odbiti, koji su na cijeli dostigli potpisati listu godine ostali dajati paragraf i namet, najokone osome, koje su osome zbog odobriti, koje nije savršeno u listovima II. listovima od 10. Epeja 1895. ni radi predložila savršeno u listovima II. listovima zakona, te osome, koje se imadu ni listi ni pama.

Prema §. 30. zakona od 21. Epeja 1895. imadu je općinski izbor onih pod listovima I. do 4. odnosenog paragrafa savršeno dobiti pristaji izbor za gradskog zastupnika, imade plaća glasa, koje gradsko zastupstvo na 50 do 400 kruna odabrati.

Uvjetno spomenuti izboros listos imadati je na pama sačinjavati uđiti u pama gradskog vijećnika, a pama listu listovom na gradskoj vijećnici pama savršeno odabrati.

Potpisuje se osome svi izbornici, da se imadu doći na izbor u opredijeljeno vrijeme.

Gradsko poglavatstvo
u BJELOVARU, dne 27. listopada 1911.
Gradski sačinjavati:
S. Blaževac.

1902

Slika 2. Oglas od 27. listopada 1911. o izboru dvojice gradskih zastupnika (*Nezavisnost*, Bjelovar, 29. 10. 1911.)

Mjesec dana kasnije održani su i izbori za Hrvatski sabor u Zagrebu. U Bjelovaru je dr. Benjamin Šuperina iz Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke dobio 1.537 glasova, a ljekarnik Josip Werklein iz Hrvatske samostalne stranke Nikole Tomašića 1.379 glasova (*Nezavisnost*, 4, 23. XII. 1911., str. 3).

Za 1912. su po proračunu gradski prihodi iznosili 348.806 kruna, a rashodi 331.706 kruna, s time da je gradonačelniku godišnja plaća iznosila 3.000 kruna. Međutim tu nisu bile iskazane investicije za gradnju škole, klaonice i vodovoda, pa je bilo neminovno da treba podići novi zajam, iako još nije bio otplaćen milijunski zajam podignut početkom 1909. u Hipotekarnoj banci. O podizanju ili nepodizanju tog novog zajma raspravljalo se na sjednicama 29. i 30. prosinca 1911. Mnogi su se i tada zalagali za štedljivo poslovanje tražeći da se, umjesto potrebnih 340.000 kruna, podigne samo 230.000 kruna (Novi komunalni zajam, *Nezavisnost*, 6, 6. I. 1912., str. 1). Međutim nekoliko dana poslije te sjednice izgorio je Singerov bjelovarski paromlin i više nije obnavljan, iako je Strižić kao podnačelnik bio protiv takvog rješenja, jer da taj veliki mlin donosi gradu veliku korist. No dioničari Prvog hrvatskog d.d. za promet i preradu nisu ga htjeli poslušati i zemljište mlina u travnju 1912. prodano je Hrvatskoj eskomptnoj banci za 340.000 kruna (*Nezavisnost*, 4, 23. XII. 1911., str. 5; 21, 20. IV. 1912., str. 2).

Dolazak Slavka Cuvaja na bansku stolicu 19. siječnja 1912. neki Bjelovarčani dočekali su s dosta velikim nadama, jer je Cuvaj i kao Rauchov podban dosta veliku pažnju posvećivao gradu u kojem je rođen 1851. godine, a kao dugogodišnji upravni činovnik u više županijskih središta odlično je poznao zakone i probleme Hrvatske i Slavonije. Gradsko zastupstvo sastavilo je poseban izvještaj za Cuvaja o stanju u gradu (Sjednica grad. zastupstva 26, I. 1912., *Nezavisnost*, 7, 13. I. 1912., str. 5). No ništa se nije dogodilo osim što je domaća pukovnija dobila premještaj u Beč, a 97 pješačka dolazi u Bjelovar. Kao i uvijek, Dobrotvorno gospojinsko društvo priredilo je koncert 10. veljače 1912. u Sokolskom domu, gdje je bila smještena i burza Trgovinskog doma, te su glasoviračice bile kći velikog župana Dedovića Elza Leyer i Maca Quinz, a čelist je bio Franjo vitez Ernst (*Nezavisnost*, 9, 27. I. 1912., str. 5). Organizirana je i vatrogasna zabava, a Blaževac je još uvijek predsjednik, što je potvrđeno na godišnjoj skupštini 24. veljače 1912.

No građane su u vrijeme poklada uznemirile vijesti da je počeo Prvi balkanski rat. Očekivalo se da će Austro-Ugarska biti upletena u taj sukob radi konačnog rješenja Istočnog pitanja, pa su počele i pripreme za mobilizaciju, a Cuvaj je preimenovan u povjerenika banske časti te ne saziva Sabor.

Bjelovar kao grad s mnogo vojske odmah je osjetio te promjene. Uzalud Branko Živković aktivira pitanje podizanje zajma. Ratna psihoza ne pogoduje trgovini i u Zagrebu se odustalo od održavanja Zagrebačkog zbora, koji je od 1909. znatno utjecao na povoljan gospodarski razvoj Hrvatske. Umjesto toga Blaževac predlaže da se gradi in-

dustrijska pruga od željezničke stanice do plinare, što ukazuje na to da bi Bjelovar trebao imati veliku ulogu u slučaju rata (F. Šimunović, Novi gradski zajam, *Nezavisnost*, 20, 13. IV. 1912., str. 5; 18, 30. III. 1912., str. 5). To podiže mnogo bure i Đivković otvoreno napada Blaževca da vodi politiku protivnu interesima grada i da je kao gradonačelnik prekoračio svoje ovlasti (Naše gradsko zastupstvo, *Nezavisnost*, 23, 4. V. 1912., str. 4; 24, 11. V. 1912., str. 1). Dvije sjednice gradskog zastupstva nisu se mogle održati bilo zbog nedostatka kvoruma bilo zbog iznenadnog Blaževčeva izostanka (Sjednica, *Nezavisnost*, 26, 25. V. 1912., str. 4; 27, 1. VI. 1912., str. 3; 28, 8. VI. 1912., str. 7; 31, 29. VI. 1912., str. 4). Prvi put od 1871. nije se mogla održati zakazana sjednica. Istovremeno su građani počeli prikupljati Crvenu pomoć te se očito u gradu osjećala bojazan od rata te oživljava sjećanje na vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine, kada je Hrvatska pružala veliku pomoć izbjeglicama i stradalima u Bosni. Tek 2. srpnja 1912. pod Blaževčevim predsjedanjem održana je sjednica gradskog zastupstva s potrebnim kvorumom. No na njoj Blaževac ne govori o mogućnosti izbijanja rata već poziva građanstvo da, kao i prijašnjih godina, svečano proslavi kraljev rođendan u sve tri crkve te da građani izvjesu zastave na svojim domovima (Gradsko zastupstvo, *Nezavisnost*, 32, 6. VII. 1912., str. 5 i Oglas, 38, 17. VIII. 1912., str. 6).

Početak rujna održana je izvanredna sjednica gradskog zastupstva koju je sazvao Werklein i na njoj je Živković izjavio da se zajam iz 1909. neracionalno i nekontrolirano trošio (Izvanredna sjednica gradskog zastupstva, *Nezavisnost*, 40, 31. VIII. 1912., str. 5; 41, 7. IX. 1912., str. 1). Blaževac pokušava pažnju građana skrenuti na prodaje nekretnina i natječaje. Oglas o prodaji nekretnina *Podravine* na Slavonskoj cesti na čestici 847, gdje je bilo i mnogo zgrada, uključujući i pilanu i sušaru, zainteresirao je dio gospodarstvenika, ali ga se moralo objaviti tri puta (Oglas, *Nezavisnost*, 47, 19. X. 1912., str. 8). Oglašava se i veliki godišnji sajam 17. rujna 1912. jer tijekom 1911. u devet mjeseci nije održan u Bjelovaru nijedan sajam, što je dovelo do manjka u gradskom proračunu u iznosu od 44.055 kruna (Gradski proračun za 1913., *Nezavisnost*, 2, 7. XII. 1912., str. 4). Postojala je bojazan da će tako biti i ubuduće i da će biti teško sastaviti uravnoteženi proračun.

Zbog takvog stanja, znalo se da će biti teško sastaviti proračun za 1913. i da će se manjak morati nadoknaditi uvođenjem nepopularnih prireza, kojih do tada u tome gradu gotovo da nije ni bilo. Ujednačavanje prihoda i rashoda išlo je vrlo mučno. Vremena su bila nesigurna i financijske prognoze često netočne jer su na sajmove utjecale česte zabrane zbog bolesti stoke, a raspisivanje natječaja za živodera u rujnu 1912. navodi na zaključak da je trebalo pokopati mnogo životinja. Nije se znalo hoće li i u nadolazećoj godini podbaciti sajmovi. O proračunu se raspravljalo i 14. i 24. prosinca 1912. da bi konačno bio usvojen s prihodom od 320.472 kruna i rashodom od 350.387 kruna, a manjak od 21.387 kruna trebalo je namiriti s 22% prireza na državni prorez. Grad Bjelovar prvi je put raspisao prirez, no nikako nije bilo moguće

uravnotežiti prihode i rashode samo na osnovi ubiranja taracovine (Proračunska rasprava, *Nezavisnost*, 5, 28. XII. 1912., str. 1).

Zadnja sjednica u gradskog zastupstva u 1912. godini održana je 28. prosinca pod predsjedanjem Blaževca, koji je objavio da je Zemaljska vlada odobrila produženje Demetrove ulice na molbu Milana Rojca (*Nezavisnost*, 6, 4. I. 1914., str. 3). Dne 18. studenog u prvom, a 19. studenog 1912. u drugom izborništvu trebalo je popuniti tri mjesta gradskih zastupnika, i to Branka Živkovića, Mišulina i Fochtmana. U prvom izborništvu kandidiran je nadšumar i upravitelj Imovne općine đurđevačke Edo Slapničar te Edmund Plachte, trgovac i kućevlasnik, a u drugom umirovljeni Dragutin Laksar, također službenik općine i kućevlasnik. Taj zadnji dobio je najviše glasova te je pomalo postajao sve utjecajni u radu gradske općine kao novi i moderni političar (Oglas, *Nezavisnost*, 49, 2. XI. 1912., str. 2; Izbori, *Nezavisnost*, 51, 23. X. 1912., str. 4).

I u 1913. godinu Bjelovarčani su uplesali koncertom Gospojinskog društva 16. siječnja za koji se plaćala ulaznica od dvije krune, a svirala je vojna glazba i Blaževac je održao govor. Na Novu godinu Blaževac je otvorio i Hrvatsku pučku knjižnicu *Preradović*, što je svakako jedna od vrlo važnih odluka grada koji je u tu ustanovu uložio znatna sredstva (*Nezavisnost*, 6, 4. I. 1913., str. 2). Spoznaja da Balkanski ratovi neće zahvatiti Monarhiju potaknula je ponovno gospodarsku aktivnost. Blaževac je 5. svibnja 1913. otvorio veliki godišnji sajam, a najbolji eksponati poslani su na proljetni Zagrebački zbor u Zagreb (*Nezavisnost*, 24, 10. V. 1913., str. 5). Nitko nije znao da je to zadnji zagrebački velesajam održan pod tim nazivom (Arčabić, 2013.).

U lipnju 1913. Blaževac predvodi delegaciju bjelovarskih zastupnika k povjereniku banske vlasti Karlu Unkelhauzeru radi osiguravanja financijske podrške za gradnju nove pučke škole koja se pokazala potrebnom zbog broja djece (Bjelovarsko gradsko zastupstvo kod bana, *Nezavisnost*, 30, 21. VI. 1913.). Naime ban Slavko Cuvaj poslije neuspjelog atentata uzeo je odmor, pa se više i nije vratio na svoju dužnost bana, tako da je dr. Unkelhauser privremeno obavljao potrebne poslove. No Unkelhauser, rodnom iz Vukovara, nije dao nikakva obećanja Blaževcu, pa se ovaj vratio razočaran natrag u Bjelovar.

Ponovno jačanje Hrvatsko-srpske koalicije u vrijeme bana Škerletza osjeća se ponovno i u komunalnoj politici Bjelovara i u stranačkom životu grada. O svim gradskim poslovima diskutira se i Blaževca se kritizira zbog prevelike udvornosti višim vlastima, te se traži drugačije ponašanje gradonačelnika. To je išlo tako daleko da je bjelovarski odvjetnik dr. Ivan Winter predložio da se u Bjelovaru osnuje i drugo vatrogasno društvo. Ne slažući se s tim prijedlogom, Simo Blaževac 19. srpnja dopisom Zemaljskoj vladi tražio je da se ta pravila ne potvrde jer da nema razloga za osnivanje drugog društva (Izvanredna sjednica grad. zastupstva 19. VII. 1913., *Nezavisnost*, 35, 26. VII. 1913., str. 4). Nije bilo lagano biti protivnik Blaževcu, koji je čitav svoj život radio za dobrobit grada i koji je poznao sve probleme grada. Oslanja-

jući se na podršku svojih pristaša, nekadanjih članova nestale Narodne stranke, on je na dnevni red gradskog zastupstva stavio proslavu 40. godišnjice Dobrovoljnog vatrogasnog društva i pjevačkog društva *Dvojnice* 13. i 14. rujna 1913. u Sokolskom domu. Realizacija je podbacila u odnosu na planirano, a za novog predsjednika bio je izabran Gjuro Omčikus, prijatelj Milana Rojca, čija je žena Slava bila kuma društva (*Nezavisnost*, 42, 13. IX. 1913., str. 4; 43, 20. IX. 1913., str. 1).

Razočarani Blaževac drži sjednicu gradskog zastupstva 16. rujna i podnačelnik Miroslav Stržić, koji je počeo bojkotirati gradske sjednice nakon što je na sjednici 19. srpnja 1913. podnio izdvojeno mišljenje, podnosi ostavku. Zastupstvo nije prihvatilo njegovu ostavku, za razliku od Blaževca, koji je bio za to da se ostavka uvaži (*Gradsko zastupstvo*, *Nezavisnost*, 43, 20. IX. 1913., str. 4-5; 44, 27. IX. 1913, str. 5-6).

U međuvremenu je opet došlo vrijeme da se izabere polovica gradskog zastupstva te je gradski senator Stevan Kosier objavio oglas o izborima 17. i 18. studenog 1913. informirajući da mogu glasati muškarci stariji od 24 godine, pod uvjetom da su zavičajnici i da plaćaju 10 kruna posrednog poreza, te nezavičajnici s 20 kruna poreza i s određenim vremenom boravka u gradu (*Oglas*, *Nezavisnost*, 45, 4. X. 1913., str. 6). Ždrijebom su ispali iz zastupstva Sime Blaževac, Ljubomir Bakić, Josip Hohnjec, Matija Jakšić, Dragutin Laksar, Albert Liebermann, Ignjat Puretić i dr. Ivan Winter. Budući da se stanovništvo Bjelovara uvećalo prema popisu iz 1910., grad je dobio pravo na zastupstvo od 24 zastupnika (*Gradski izbori*. Novo zastupstvo, *Nezavisnost*, 48, 25. X. 1913., str. 5).

6. ODLAZAK SIME BLAŽEVCA

Nitko nije očekivao da, s obzirom na pravo biranja 13 novih gradskih zastupnika, Simo Blaževac neće ponovno biti izabran za zastupnika, iako se znalo da zbog poodmakle životne dobi neće biti dalje i gradski načelnik. To je znao i Simo Blaževac, koji se već prije izbora oprostio na sjednici 22. listopada 1913. od gradskog zastupstva navodeći što je sve učinio u gradu tijekom 25 godina svojeg načelnikovanja (*Iz gradskog zastupstva*, *Nezavisnost*, 49, 1. XI. 1913., str. 1). Znao je da je njegovo vrijeme prošlo i da način na koji je on upravljao gradom više ne može proći. Mnogi su bili željni promjena u gradu, a i vođenja drugačije politike Hrvatske i Slavonije u okviru saveza s Ugarskom, odnosno u okviru Monarhije.

Izbori za novo gradsko zastupstvo bili su vrlo žestoki, ali je samo drugo izborništvo dalo nova imena usprkos upozorenju Stevana Kosiera da treba paziti koga se bira te je naveo pogrešno izabrane zastupnike u prethodnom razdoblju (*Oglas Kosiera*, *Nezavisnost*, 49, 1. XI. 1913., str. 9; 50, 8. XI. 1913., str. 1). U prvom izborništvu glasalo je 75 bogatih ljudi i Albert Liebermann dobio je 75 glasova, Ignjat Puretić 49, Josip Svoboda 49, Gjuro Omčikus 45, Dragutin Rosenberg 44, prof. Branko Živković 43, a Dragutin

Wolf 41 glas. U drugom izborništvu glasalo je 312 glasača i samo dr. Ivan Winter s 240 glasova i Dragutin Laxar s 202 glasa bili su već ranije zastupnici. Kandidirali su se Nikola Balota, Ivan Beck, Gjuro Čimić, Martin Hajduković, Julio Lausch, Edmund Plachte, Edo Slapničar, Fran Stilinović, Josip Štekar, dr. Rudolf Wagner, Josip Werklein, a izabrani su dr. Ivan Winter s 240 glasova, Ljubomir Bakić s 236, Dragutin Laxar s 202 glasa, Juraj Horvat ml. s 201 glasom, dok je izbor Josipa Meixnera, upravitelja bjelovarske Praštedionice, unatoč 233 glasa, i Mirka Kuzmanovića s 212 glasova bio sporan. Simo Blaževac ispao je iz svake kombinacije, te je svoj posljednji govor održao 3. studenom 1913. (Gradski izbori, *Nezavisnost*, 52, 22. XI. 1913., str. 4).

Za novog gradonačelnika izabran je 22. prosinca 1913. Dragutin Laxar,²¹ gradski zastupnik u dva mandata, a u prisutnosti velikog župana Teodora Bošnjaka. On je dobio 17 glasova, Nikola Balota dobio je 3 glasa, a Edmund Plachte 1 glas. Za podnačelnika je izabran dr. Ivan Winter. Simi Blaževcu dodijeljena je mirovina za njegovo 25-godišnje načelnikovanje u iznosu 1.200 kruna godišnje (*Nezavisnost*, 5, 27. XII. 1913., str. 3).

Kralj Franjo Josip dodijelio je 8. veljače 1914. Blaževcu viteški krst reda Franje Josipa te je u *Nezavisnosti* objavljen sljedeći tekst: „Ovo je previše odlikovanje vrlo obradovalo svekoliko građanstvo jer je naš sijedi vladar poklonio svoju milost čovjeku, koji je s nama tijekom 25 godina dijelio dobro i zlo. S. Simu Blaževca vežu uz nas mnoge lijepe uspomene. On s nama čuvstvuje, pak zato nam je mio o drag. Njegova će simpatična osoba uživati vazda ono poštovanje, koje se iskazuje svakom poglavaru, kojemu je dobrobit i boljitak građanstva na srcu.

Čestitajući g. Blaževcu, izrazujemo želju sveukupnog gradskoga stanovništva, svih njegovih prijatelja i štovalaca, kad molimo Svevišenjega da nam «našega sina» još dugi niz godina poživi, da uživa i da se raduje kako njegov Bjelovar lijepo napreduje, kako se živi, raste na temeljima, koji su udareni za sretnog njegovog načelnikovanja.“ (Viteški red Simi Blaževcu, *Nezavisnost*, 14, 18. II. 1914., str. 4).

Simo Blaževac poslije toga se više ne susreće u javnom životu Bjelovara. Umro je 6. veljače 1926., tiho i nezamjetno. Umro je i Ivan Žigrović, a Stevo Kosier, njegov najvjerniji suradnik, bankar, umro je već u kolovozu 1914. godine. U Bjelovar počinju pristizati u to vrijeme i prvi ranjenici s bojišnica Prvoga svjetskog rata. Briga za ranjenike i velike svote koje se skupljaju u akciji „zlato za željeno“, kao i kroz sedam ratnih zajmova, vrlo su brzo utjecale na izmjenu slike Bjelovara kao sretnog i bogatog grada, odnosno Bjelovar je postao grad patnje i vojničkih priprema mladića za odlazak na bojišnice. U gradu je uskoro uvedena aprovizacija i sve je stavljeno u funkciju rata za fronte – to je bio grad u kojem se teško živjelo.

²¹ Laxar je rođen u Križevcima, ali je od 1878. živio u Bjelovaru i radio je kod Đurđevačke imovne općine da bi onda mnogo godina bio nadšumar. Od 1878. je bio u mirovini a za bjelovarskog gradskog zastupnika izabran je prvi puta 1911. i drugi puta u studenom 1913.

Zaključak

Simo Blaževac četvrt je stoljeća bio na čelu grada Bjelovara te je uspješno usmjerio politiku grada prema trgovini i proizvodnji. Inzistirao je na izradi uravnoteženih proračuna i vodio je vrlo štedljivu politiku grada sve do 1893. godine nastojeći da se grad ne zadužuje i da porezi i prirezi u njemu budi niski. Vodeći tako gradske poslove, grad je napredovao i postajao je sve privlačniji za život te su ga pod kraj Blaževčeva gradonačelnikovanja smatrali jednim od najljepših gradova sjeverne Hrvatske. Ono što se dogodilo poslije 1903. uklapa se u opću sliku političkog i socijalnog raslojavanja društva koje, unatoč kreditu i dosta visokom standardu dijela građanstva, pokazuje znakove slabljenja i Blaževčev način vladanja doživljava potpunu propast.

Simo Blaževac uzorni je predstavnik krajiškog društva, odan Bogu, caru i banu, poslušan i pošten do srži, a kao domaći sin zalagao se i za napredak svojega kraja. No ipak je bio birokrat kakve je proizvodio vojni sustav Austro-Ugarske Monarhije, te je njegova prilagodljivost promjenama i novom vremenu često bila vrlo teška. Iako je zbog javnog interesa pomagao i trpio i djelovanje političkih neistomišljenika, osobito kada su se oni približili vlasti, nije te promjene podupirao od uvjerenja već od nužde i to ga je najzad stajalo položaja u vremenu kada njegov glavni podupiratelj Khuen-Héderváry više nije hrvatski ban. Zbog javnog interesa, a možda i vlastite umreženosti u čitav sistem, Blaževac nije sprečavao djelovanje političkih neistomišljenika, osobito ne dr. Milana Rojca, dr. Wintera i drugih.

Blaževac je okupio oko sebe osobe od povjerenja, uglavnom bivše časnike pukovnija, te sinove njihovih obitelji i tako je stvorio čvrstu jezgru na koju se uvijek mogao osloniti te je bez ikakvih poteškoća biran za gradonačelnika na svim izborima do 1913. godine bez obzira na to je li gradsko zastupstvo imalo 14 ili 24 zastupnika. Nastojao je da njegovi ljudi imaju namještenje i u bjelovarskim školama, kojih je bilo sve više i koje je dobrim dijelom financirala gradska općina. Upravljaio je gradom pošteno i uredno, ali ga možemo svrstati u konzervativce, pa čak i autokrate. Napredan je bio samo u poslovima razvoja gospodarstva i osobito trgovine stokom, koju je smatrao glavnim pokretačem razvoja ne samo za Bjelovar već i za čitavu okolicu, te glasoviti gudovački sajam možemo vezati uz Blaževčevo inzistiranje da stočni sajam bude najvažniji događaj u gradu, kada su se okupljali domaći, ali i strani trgovci iz šire regije. Mnogo godina uživao je podršku vlade u Zagrebu, osobito dok je grad imao punu samoupravu, no i s velikim županima uglavnom na osnovi vojničke tradicije dobro se slagao. Khuenu je pak Bjelovar poslužio kao primjer da dokaže uspješnost svojeg pacificiranja Hrvatske.

Djelovanje Sime Blaževca u Bjelovaru ne može se posebno izdvojiti od života grada. Blaževac je ostvarivao ideje koje su osmislili vodeći ljudi, pa i moramo njegovo djelovanje promatrati u tri faze: 1. vrijeme kada se Bjelovar razvijao kao grad

podložan Zemaljskoj vladi i – po savjetu B. Budisavljevića postavši 1886. središte Bjelovarsko-križevačke županije – Blaževac živi u gradu kao ravnatelj pomoćnih ureda te 1888. – 1895. kao gradonačelnik i uspješno provodi svoje i Vladine zamisli; 2. razdoblje kada se grad, po Zakonu o općinama, podvrgava Županiji, od 1895. dalje, pa Blaževac svoje djelovanje mora usklađivati s djelovanjem županijskim odborom i velikim županom, ali ga gradski zastupnici slušaju; 3. razdoblje od 1903. dalje, kada Bjelovarom dominira Hrvatsko-srpska koalicija pod vodstvom dr. Milana Rojca i kada vodeću ulogu preuzimaju pristaše te stranke imajući vodeću ulogu u gradskom zastupstvu, a radi jačanja uloge Bjelovara kao glavnoga grada šire regije kroz industrijalizaciju. U tom vremenu Blaževac zakazuje i odstupa sa svojeg položaja.

Literatura i izvori

- Arčabić, Goran, (2013.), *Zagrebački zbor kao poveznica hrvatskog i europskog gospodarstva* (1922.-1940.), Zagreb: Srednja Europa – Muzej grada Zagreba.
- Blažeković, Stjepan (1985.), *Bjelovar*, Bjelovar. SIZ kulture u Bjelovaru.
- Deseto izvješće o kraljevskom malom realnom gimnaziju u Bjelovaru koncem školske godine 1885./86.* (1886). Tiskara J. Fleischmanna.
- Habek, Dubravko (2015.), *Iz povijesti zdravstva Bjelovara*. Bjelovar – Zagreb; Zavod za znanstvenoistraživački rad HAZU u Bjelovaru.
- Izvješće o radu zemaljske gospodarstvene uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije god. 1896.-1905. sa dodatkom za g. 1906. i 1907.*, sv. III, (1907.), Zagreb.
- Izveštaj gospojinskoga dobrotvornoga društva u Bjelovaru o prvom svom desetljeću 1894.-1903.* (1906.). Bjelovar.
- Karaula, Željko (2009.), *Bjelovar u memoarima velikog župana bjelovarskog/Bjelovarsko-križevačke županije Budislava pl. Budisavljevića Prijedorskog „Pomenci iz moga života“*. Podravina, 16.
- Karaula, Željko (2012.), *Moderna povijest Bjelovara 1871.-2010. Od razvojačenja Varaždinske krajine do suvremenog Bjelovara*, Bjelovar – Zagreb, str. 85-129.
- Kolar-Dimitrijević, Mira (2007.), *Pretvaranje Bjelovara iz vojničkoga u privredno središte od 1871. do 1910. godine*. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 1, str. 31-53.
- Kolar-Dimitrijević, Mira (2009.), *Bankar i politika*. Ljubomir Stevana Kosier (Bjelovar, 1890. – Zagreb, 1939.), Rijeka: Centar za povijesna istraživanja *Mira Kolar-Dimitrijević*, ured. dr. Damir Jelić).
- Kolar-Dimitrijević, Mira (2015.), *Markovićeva borba u Hrvatskom saboru protiv ukidanja Križevačke županije ili borba Davida protiv Golijata*. Rukopis referata iznesen na znanstvenom skupu HAZU *Franjo Marković u Križevcima* 7. XI. 2014.
- Koprivica Oštrić, Stanislava (1978.), *Tito u Bjelovaru*. Bjelovar.

- Korenić, Marko (1979.), *Naselja i stanovništvo Socijalističke republike Hrvatske 1857.-1971.* Zagreb: Statistički zavod SRH u Zagrebu.
- Lebović, Stjepan, (2007.), *Dr. Ivoša Lebović i HSS u Bjelovarskom kraju*, Bjelovar.
- Medar, Mladen (1990.), Životopis književnika Ivana Trnskog, prvog župana Bjelovarske županije. *Bjelovarski zbornik*, 2, str. 175-182.
- Medar, Mladen (1999.), *Sedam stoljeća sajmovanja na području Bjelovarsko-bilogorske županije: presjek kroz povijest sajмова i izložbi stoke*. Bjelovar: Muzej grada Bjelovara.
- Medar, Mladen (2007.), Prilog istraživanju povijesti Židova u Bjelovaru. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 1.
- Opskrba vodom u Hrvatskoj i Slavoniji*, (1907.), sv. II, Bjelovar: Zemaljska vlada.
- Pejić, Ilija (2007.), Književni život Bjelovara u prvoj polovici 20. stoljeća. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, I.
- Perić, Ivo (2000.), *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Drugi svezak*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni sabor, Dom i svijet, str. 235.
- Petrić, Hrvoje; Holjevac, Željko; Karaula, Željko (2013.), *Povijest Bjelovara*. Zagreb – Bjelovar: Posebna izdanja Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Bjelovaru.
- Renić, Zorka (2007.), Bjelovarske čitaonice i knjižnice početkom 20. stoljeća. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački rad u Bjelovaru*, I.
- Rojc, Milan (2011.), „*Oko mene*“. I. dio: Milan Rojc i Bjelovar 1879-1906. Bjelovar (ur. Ž. Karaula).
- Slukan-Altić, Mirela (2003.), *Povijesni atlas gradova – Bjelovar*, sv. 1, Bjelovar – Zagreb; Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar.
- Slukan-Altić, Mirela (2008.), *Povijest županijsko upravno-teritorijalnog ustroja Bjelovarsko-bilogorske županije*. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2. Bjelovar.
- Strugar, Vladimir (1996.), *Bjelovarsko-bilogorska županija. Monografija*. Bjelovar: Bjelovarsko-križevačka županija.
- Strugar, Vladimir (2007.), Počeci i razvoj školstva u Bjelovaru od 1761. do danas. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, I.
- Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, (1906-1910), (1917.), Zagreb, Zemaljski statistički ured u Zagrebu.
- Vargović, Zvonimir (1946.), Život i rad Josipa Vargovića. *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, str. 52-56.
- Vranješ-Šoljan, Božena (1991.), *Stanovništvo gradova Banske Hrvatske na prijelazu stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.

Simo Blaževac, Mayor of Bjelovar (1888–1913)

Summary

Simo Blaževac held the post of mayor of Bjelovar in the period between 1888 and 1913. Though he originated from a borderland family in the regiment of Nova Gradiška, he spent most of his life in Bjelovar, and hence lived – together with the population of Bjelovar – through its metamorphosis from a military regimental centre to the centre of a larger self-governing county of multinational and multifunctional type. He chose military families loyal to this area as his closest associates and confidants. He was however also open to new inhabitants, who were attracted by economic possibilities of the Bjelovar area, and who brought new ideas and new knowledge from Central Europe. Thanks to Blaževac having been a strict, systematic and honest person, Bjelovar had a good quarter of a century to carry out the necessary changes and become adapted to being subordinate to the Bjelovar-Križevci County after 1895. However, new civil powers aimed at a swifter development, which Blaževac was not able to follow; he hence had to step down and retire in 1913.

Keywords: Simo Blaževac; Bjelovar; city administration.

Prof. dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević, sveučilišna prof. u miru
Draškovićeve 23, HR – 10000 Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr,
099/8422 785